

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

BULTEN
2025
KIŞ

“
SİSTEM
İNŞA
ETMEK

f | t marufvakfi
marufvakfi.org

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

VİZYON

İSLÂM EKONOMİSİ TEZİNİ
ÇAĞIMIZ İNSANINA SUNMAK

MİSYON

İSLAM EKONOMİSİNİN
İNSANLIK İÇİN GEREKLİLİĞİNİ
ORTAYA KOYACAK
AKADEMİK ÇALIŞMALAR
YAPMAK

İSLÂM EKONOMİSİNİN AMACI

İNSANLAR ARASI
EKONOMİK HAKKANİYETİN
TESİS EDİLMESİDİR

HAK BELİRLEME YETKİSİ

MUTLAK ANLAMDA
SADECE
HAKK'A AİTTİR.

2025 • KIŞ • YIL: 08 • SAYI: 12

Sahibi

Maruf Eğitim Araştırma
ve Dayanışma Vakfı

Editör

Abdullah KULUÇ

Editör Yardımcıları

Fatma Nur Şahin
Esmâ Vatanas
Hasan Atik

Yayın Kurulu

Sıtkı Abdullahoğlu
Doc. Dr. Hakan Kalkavan
Doc. Dr. Zeyneb Hafsa Orhan
Fatma Nur Şahin
Esmâ Vatanas
Hasan Atik
Abdullah Kuluç

Tasarım

Mustafa Öztürk

Baskı

Yener Matbaa Davutpaşa Caddesi
Emintaş Davutpaşa San.Sit.
No:103/584 Topkapı - İstanbul
Tel: 0 212 674 74 90

Maruf Eğitim Araştırma ve Dayanışma Vakfı

Mevlana Caddesi No: 77 Kat: 8
Necmettin Aytek Plaza
Zeytinburnu - İstanbul

Telefon

0212 510 11 25

www.marufvakfi.org

maruf@marufvakfi.org

[f](https://www.facebook.com/marufvakfi) [i](https://www.instagram.com/marufvakfi) [t](https://www.twitter.com/marufvakfi) marufvakfi

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

İÇİNDEKİLER

MARUF'TAN	00
İlim ve Tefekkür - Yusuf KALYONCUOĞLU	02
EDİTÖRDEN - Abdullah KULUÇ	03
ŞAHSİYET	
Asad Zaman - Elif Sağlık	06
TEMEL KAYNAKLARDA EKONOMİK ANLAYIŞ	
Ayetle Gelenler - Fakirlik Korkusuyla Çocukları Öldürmek - Sıtkı ABDULLAHOĞLU	08
Sünnetle Gelenler - İşçinin Ücreti - Sıtkı ABDULLAHOĞLU	12
RÖPORTAJ -İslam İktisadı: Sadece Müslümanlar İçin Değil Tüm İnsanlık İçin	
Merve KARAMAN - Kübra KAYA	14
MARUF'TAN HABERLER - Hasan ATİK	22
İEE SEMİNERLER - Özgürlük Meselesi Ömer Mahir Alper - Esmâ Vatanas	25
KAVRAMLARLA İSLAM EKONOMİSİ	
Fütüvvetten Ahiliğe: Tasavvufun İktisadi ve Sosyal Hayata Etkisi - Ahmetcan YURT	27
Sürdürülebilirlik: Gerçek Bir Çözüm Mü, Yeni Bir Slogan Mı? - Meliha Nur KÖSTEPEN	30
İEE DERS DEĞERLENDİRMELERİ	
Kur'an, Sünnet ve Ekonomi Ders Değerlendirmesi - Elif SAĞLIK	32
Ekonomi ve Ahlak Ders Değerlendirmesi - Nurbanu TEKİN	34
Bilimsel Araştırmaların Felsefesi Ders Değerlendirmesi - Meliha Nur KÖSTEPEN	36
İslam Ekonomisi Araştırmaları ders değerlendirmesi - M. Emin GÜRSOY	38
Kuran, Sünnet ve Ekonomi Ders Değerlendirmesi - Ahmetcan YURT	40
İslam İktisat Tarihi Ders Değerlendirmesi - Merve KARAMAN	42
İslam Ekonomisi Okumaları Ders Değerlendirmesi - Kübra KAYA	44
İEE'NİN GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN	
Riba Yasağı ve Osmanlı Para Vakıfları: Faizsiz Finansın Alternatifleri	
Abdurakim ABDUGANİEV	46
KİTAP TAHLİLİ	
İslami Bankacılık ve Faiz: Riba Yasağının ve Çağdaş Yorumunun İncelenmesi	
Abdullah Saeed - Abdurakim ABDUGANİEV	48
Şarlman, Hz. Muhammed ve Kapitalizmin Arap Kökenleri Ahmetcan YURT	52

SİSTEM İNŞA ETMEK

Sistem inşa etmek bir ihtiyaçtır. Her ne kadar sistem felsefesi ile uğraşanların konuyla ilgili bol miktarda tartışmaları olsa da sistem kurmak eninde sonunda gerekli olmaktadır. Dezavantajları onu var kılmak zorunluluğundan uzaklaştırmıyor.

Hiç şüphesiz sistem kurmanın kendine özgü gereklilikleri bulunmaktadır. En küçük bir yapı için dahi sistem kurma mecburiyeti bulunurken devlet yapıları gibi devasa yapılar kurmak sistem olmaksızın düşünülemez. Hele devleti yeniden kurmak gibi bir durum söz konusu oluyorsa o zaman külli bir sistemden bahsetmek zorunluluğu olmaktadır.

Günümüzde sistem genellikle küresel hale dönüşmüş ve birbiriyle ilişkili yığınla entegre sistem meydana gelmiştir. Hiç şüphesiz bunlar kurgulanarak inşa edilmemiştir. Ancak sırası geldikçe yeni sistemler gerekmiş ve eklenerek bugünlere kadar gelinmiştir.

Sistemlerin mekanik tarafları olduğu gibi arka planlarında felsefi dayanakları da bulunmaktadır. Aynı zamanda sistemlerin bir ruhundan da bahsetmek doğru olacaktır. O yüzden sistem kurmak istediğinizde onu nereye dayandıracağınız konusunda bir fikre sahip olmanız önem arz eder.

Sistemin gerekliliği yanında geçerliliği sorunsalı da önemli bir bariyer özelliği taşır. Geçerli bir sistem kurmanın yolu nereden geçer? Geçerli olan sistemin; halen işleyen, kabul gören, sorunları halleden ve dolayısıyla insanlar tarafından kabullenilen, değer verilen mekanizmaları işleten bir yapı olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak yürüyen sitem içinde alternatif düşünmek gerçekten zordur. Hatta mevcut sistemin sorunlarını görebilmek ve içerden alternatif üretmek de bir o kadar zordur. Tamamıyla yeni bir sistem inşa etmek ise bambaşka bir iştir.

Zamanımızda İslam gündemdedir. İstemsiz ya da değil. Dünyada İslam'ın yanlış anlaşılması ve çarpıtılması ile gündeme gelme süreçleriyle yüzleşilmektedir. Genellikle olumsuz imajlar ve yönlendirilen düşmanca söylemlerle bu yüzleşme yaşanmaktadır. Bu büyük bir sorundur.

İran, Afganistan, Suudi Arabistan vb. uygulamalar modern zamanlarda insanlığın gözü önünde işleyen İslam imajlı sistemlerin fotoğrafları gibidir. Bu örnekler üzerinden tüm insanlığa elbette bir sunum gerçekleşmektedir. Ancak ilginç bir şekilde Gazze, Lübnan ve Suriye'de başka bir sunum devreye girmiştir. Hatta Gazze tamamından farklıdır. Tarif edilemez büyüklükteki bir zulüm karşısında çelik duvar gibi durmaktan imtina etmeyen topyekûn Müslüman bir halk tüm dünyanın hem hayretini celbetmekte hem de sistemlerinin çirkin yüzlerini su yüzüne çıkarmaktadır.

Şimdi sıra Suriye'dedir. Suriye'de bir sistem kurulacaktır. Yine tüm dünyanın gözü oradadır. Görüntülere bakıldığında İslami kimliğe sahip bir lider ön plandadır ve tüm grupları toparlayıp bir sistem denemesi yapacaktır. Şimdi herkesin zihninde nasıl bir sitem kurulacağı sorusu bulunmaktadır. Henüz tam olarak yönelişleri ortaya çıkmamakla birlikte, İslami kimlik içinde bir düşünce içinde oldukları ifade edilmektedir. Devrimin önderleri henüz sisteme tam adım atmadan, küresel hegemonyanın baskısı altında varlık göstermenin sancıları kendilerine yaşatılmaktadır. Nasıl bir sistem kuracaklar?

Bu soru kritik bir sorudur. Bu durumu vesile kabul edip, hiç kimse sormasa bile biz kendi kendimize soruyu sorup cevabını hazırlamak zorundayız. Siyasal sistemin dinamiklerini, hukuki sistemin kodlarını, ekonomik sistemin parametrelerini vs. ortaya koymak zorundayız. Böyle bir sistemin teorisi hazırlanmalıdır. Hiç şüphesiz böyle bir sistem hem İslam'a dayalı olmalı hem de modern zamanların ürettiği olumlu insanı tecrübeyi kapsamalıdır. Mevcut tecrübelerin yetersizliği ve temellendirilmeleri açısından eksiklikleri aşıkardır. Suriye önemlidir. Çok kültürlü demografik bir yapı özelliğindedir. Tabii ki aynı zamanda çok ciddi riskler barındırmaktadır. Orada iyi bir temsili ortaya konması tabiatı icabı zor olacaktır. Zaten henüz teorisi tamamlanmış bir sistemden bahsetmemiz de oldukça zordur. Aşikâr ki, Müslümanlar açısından oldukça büyük bir sistem açığı orta yerde durmaktadır.

YUSUF KALYONCUOĞLU
VAKIF BAŞKANI

MARUF BÜLTEN

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü'nün 12. Blteniyle karşınızdayız. Bu sayıda, başkanımızın "Sistem İnşa Etmek" başlıklı yazısına yer vererek, İslam dünyasının geleceğine dair sistematik bir yaklaşım ihtiyaçını ele alıyoruz. Başkanımız, bir sistemin yalnızca teknik bir yapı değil, aynı zamanda felsefi bir dayanağa ve ruhsal bir anlam derinliğine sahip olması gerektiğini vurgulamakta, özellikle Suriye'de kurulacak yeni sistemin bu bağlamdaki önemine dikkat çekmektedir. Müslümanların hem İslami değerlere dayalı hem de modern zamanların tecrübelerini içeren bir sistem geliştirme sorumluluğu taşıdığını ifade eden başkanımız, bu alanda teorik bir zemin oluşturmanın gerekliliğini bizlere hatırlatmaktadır. Bu bağlamda, sistemlerin geçerliliği ve ruhu konularında yapılan tartışmalara dikkat çekerek, yeni bir düzenin nasıl inşa edileceğine dair düşünce üretmenin önemini vurgulamaktadır.

Bu sayının şahsiyet bölümünde, İslam ekonomisi alanında önemli katkılarda bulunan Prof. Dr. Asad Zaman'ın çalışmalarına yer verdik. Zaman, İslam ekonomisinin kapitalizmden bağımsız bir paradigma sunduğunu savunarak, bu sistemin insani ve toplumsal odaklı yapısını vurgulamaktadır. Nobel dll ekonomist Robert Solow'dan aldığı derslerle modern ekonomik teorilere derin bir bakış geliştiren Zaman, bu birikimini İslam ekonomisinin güçlü bir teorik temele oturtulmasında kullanmıştır. alışmaları, İslam medeniyetinin ticaret, finansal araçlar ve girişimcilik gibi alanlardaki yeniliklerini gözler önüne sererken, bu katkılarının modern ekonomiye nasıl ilham verdiğini de ortaya koymaktadır.

Röportaj bölümümüzde, Doç. Dr. Mehmet Salih Kumaş ile İslam iktisadı üzerine bir söyleşi geekleştirdik. Hocamız, İslam iktisadının yalnızca Müslümanlar için değil, tüm insanlık için adil bir ekonomik sistem sunduğunu ifade ederek, ge araştırmacılara bu alanda daha fazla çalışma yapmaları çağrısında bulundu. Kumaş, İslami paradigmaların ayet ve hadisler üzerine inşa edilmesi gerektiğini vurgularken, hem İslami hem de modern bilgi birikimine hakim olmanın önemine dikkat çekti. Özellikle günümüz ekonomik sorunlarına çözüm arayışında, İslam iktisadının alternatif bir yol sunduğunu belirten hocamız, bu alanda çalışan gelere Arapça ve İngilizce öğrenmelerinin son derece gerekli olduğu ifade etti.

Kitap değerlendirme bölümümüzde, iki önemli esere yer verdik. Gene Heck'in "şarlman, Hz. Muhammed ve Kapitalizmin Arap Kökenleri" adlı çalışması, kapitalizmin kökenlerine dair geleneksel Batılı yaklaşımlara alternatif bir perspektif sunmaktadır. Heck, İslam medeniyetinin ticaret, finansal araçlar ve girişimcilik gibi alanlardaki katkılarını vurgulayarak, kapitalizmin kökenlerinin yalnızca Avrupa'ya dayandırılmasının eksik olduğunu göstermektedir. Mudarabe ve müşareke gibi finansal araçların ekonomik inovasyona olan katkılarını detaylı bir şekilde inceleyen bu eser, modern ekonomi anlayışı için önemli dersler içermektedir.

İkinci eser olan Abdullah Saeed'in "İslami Bankacılık ve Faiz: Riba Yasağının ve ağdaş Yorumunun İncelenmesi" kitabı ise İslam hukuku gerevesinde riba yasağını ve modern finansal sistemlerdeki yansımalarını eleştiren bir yaklaşımla değerlendirmektedir. Saeed, İslam ekonomisinin teorik idealleri ile pratik uygulamaları arasındaki farklılıkları analiz ederek, modern İslami bankacılığın şer'i prensiplerle ne ölçüde uyumlu olduğunu tartışmaktadır.

Bu bültenimizde ayrıca, Maruf Vakfı olarak düzenlediğimiz eğitim seminerleri ve ge araştırmacılarımızın katkılılarıyla hazırlanan içerikler yer almaktadır. Sürdürülebilirlik, para vakıfları ve katılım bankacılığı gibi konularda öğrencilerimizin kaleme aldıkları değerlendirme yazılarını görebileceksiniz.

Bu bültenin hazırlanmasında emeği geçen tüm araştırmacılarımıza ve destek veren diğer arkadaşlarımıza en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ayrıca, İslam iktisadı alanındaki çalışmalarımıza her zaman destek olan Maruf Vakfı mütevellisine şükranlarımızı sunarız. Bir sonraki sayımızda yeniden görüşmek dileğiyle...

ABDULLAH KULU
EDİTÖR

Elif Sağlık¹

29 Mayıs Ü. İslam Ekonomisi ve Finans YL.
Maruf Vakfı Doktora Grubu

ASAD ZAMAN

Pakistan'da doğup liseyi burada tamamlayan Asad Zaman, lise eğitimi tamamladıktan sonra öğrenimine devam etmek amacıyla Amerika'ya gitmiştir. Lisans eğitimi MIT'de (Massachusetts Institute of Technology) matematik bölümünde tamamlayan Zaman, bu süreçte üç yıl boyunca yoğun bir akademik eğitim almıştır. Lisans eğitimi sırasında iktisadın temel derslerinden olan makroekonomiyi, Nobel ödüllü ekonomist Robert Solow'dan alma fırsatı bulmuştur. Mikroekonomi dersinde ise Henderson & Quandt tarafından hazırlanan klasik konuları işlemiştir. Robert Solow'dan aldığı dersler sayesinde, günümüzde "Solow Büyüme Teorisi" olarak bilinen makroekonominin temel teorisiyle doğrudan tanışmıştır. Bu teori, tam rekabet ve tam istihdam varsayımlarını içermekte olup, tasarruf, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri ele alır. Zaman, bu teorinin fikir babasını tanıma fırsatı bularak, mevcut ana akım ekonomik teorilerin varsayımlarına yönelik eleştirilerini temellendirebileceği güçlü bir akademik altyapı oluşturmuştur. Asad Zaman, aldığı bu eğitimin sosyal ve kültürel etkilerinin, entelektüel birikim üzerindeki etkilerinden çok daha güçlü olduğunu ifade etmektedir.

Lisans eğitimi MIT'de tamamladıktan sonra lisansüstü öğrenim için Stanford Üniversitesi'ne geçmiştir. Yüksek lisansını istatistik alanında yaparken, aynı zamanda ekonomi, matematik ve istatistik dersleri almıştır. Bu tercihinin

temelinde, doktora tezini ekonomi, matematik ve istatistiği bir araya getiren ekonometri alanında yapmayı planlaması yatmaktadır. Böylece ekonominin tüm alanlarında güçlü bir temel oluşturarak, uzmanlaşmak istediği ekonomi alanında derinlemesine ve kapsamlı bir yüksek lisans eğitimi almıştır. Yüksek lisans döneminde idealist bir bakış açısına sahip olduğunu belirten Zaman, doktora sürecinde sosyal ilişkilerinin ikinci plana itildiği bir döneme girdiğini ifade etmektedir. Eğitiminin kariyer ve meslek odaklı bir yapıya evrildiğini ve bu sürecin kendisini zamanla daha materyalist bir birey haline getirdiğini düşünmüştür. Ancak, edindiği hayat tecrübeleri ve eleştirel ekonomi okumaları sayesinde bu gidişatı değiştirmiş ve materyalist bakış açısından tamamen uzaklaşmıştır. Doktorasını tamamladıktan sonra Belçika'da geçirdiği bir yıllık süreçte, mevcut ekonomik teorilerin emeğin değerini, piyasanın ürünleri nasıl fiyatlandığı ile ilişkilendirdiğini fark etmiştir. Bu gözlemleri, akademik birikimine eleştirel bir perspektiften bakmaya başlamasına vesile olmuştur.

Doktora sonrası Pennsylvania Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde dersler veren Zaman, bu süreçte dersleri sırasında ana akım iktisat alanında tanınan Robert Summers, Robert Shiller ve Richard Easterlin gibi birçok ekonomi profesörüyle tanışma fırsatı bulmuştur. Daha sonra doçentliğe terfi ettiği Columbia Üniversitesi'nden teklif alarak çalışmalarına burada devam

¹ 29 Mayıs Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı alanında yüksek lisans eğitimi bulunmaktadır. Halihazırda Maruf Vakfı bünyesindeki doktora programında araştırmacı olarak yer almaktadır.

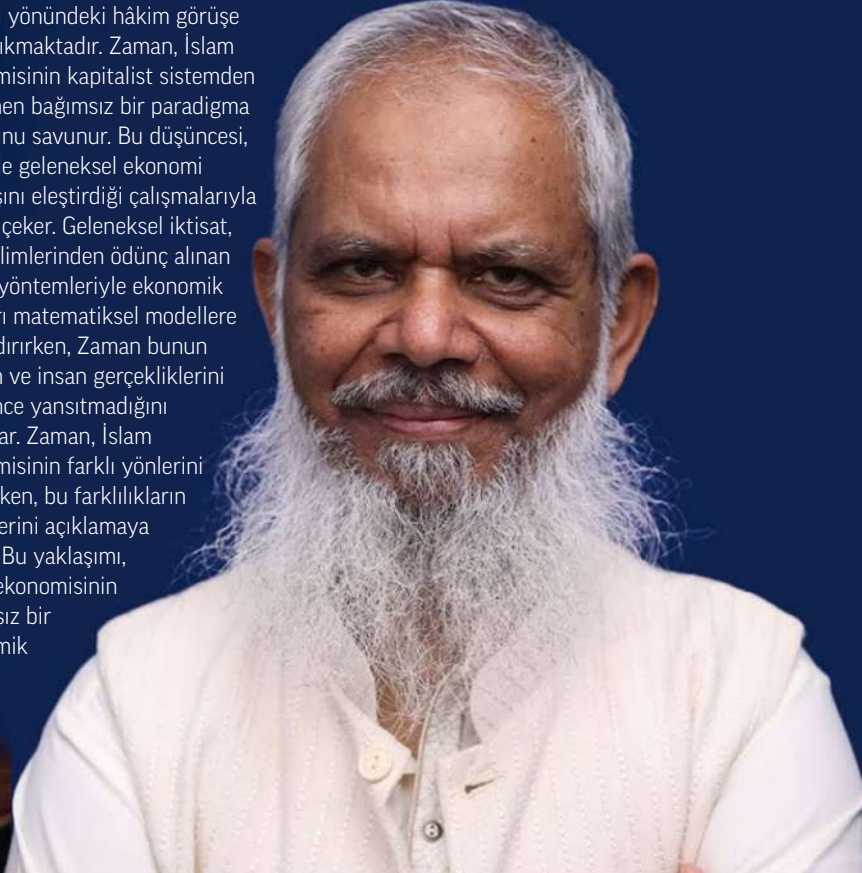
etmiştir. Zaman, kendi ifadelerinde dile getirdiği üzere, 1991 yılında çocuklarının İslami bir ortamda yetişmesinin faydalı olacağına karar vermesiyle kendi eğitim kariyerinde önemli bir değişim yaşamıştır. Zaman, İslam'ın ve İslami bir ortamın gerekliliğini, dinin tarihsel olarak önemini kaybetmesiyle ve bu kaybın yarattığı boşluğun genel ilkelerle doldurulmaya çalışılmasıyla ilişkilendirmektedir. Ancak bu genel ilkelerin günümüzün sosyoekonomik durumunun vahameti üzerinde olumsuz sonuçlar doğurduğunu dile getiren Zaman, şartların bu noktaya gelmesinde asıl sorunun Müslümanların karakter kaybı yaşaması ve kadim formüllerin kaybolmuş olması olduğunu belirtmektedir. Müslümanların yitirdiği karakterin ancak yeniden keşfedilmesiyle ortaya çıkabileceğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, Zaman'ın uzmanlık alanı olan ekonomiyi bu bağlamda yorumlaması, bu sürecin başlangıç noktası olarak değerlendirilmektedir.

İslam iktisadı çalışmalarına başlamadan önce aldığı ekonomi eğitimini eleştirel bir yaklaşımla değerlendiren Zaman, mevcut birikimini sorgulayıp bu alana yönelmiştir. Ekonometri kitabını yazıp yayınladığı dönemde Bilkent Üniversitesi'nde bulunan Zaman, teori ile uygulama örneklerini harmanladığı çalışmasında teori ile pratik arasında büyük bir uçurum olduğunu fark etmiştir. Ekonominin temel varsayımları ve bu varsayımlar üzerine inşa edilen

teorilerin yanıltıcı ve gerçeklikten uzak olduğunu gözlemlemiş, bu süreçte eleştirel okuma yöntemini benimseyerek bilgi birikimini daha da derinleştirme fırsatı bulmuştur. Bilkent Üniversitesi'ndeki çalışmaları ve verdiği derslerin ardından, 1999 yılında akademik hayatına Pakistan'da devam etmek üzere Lahor Yönetim Bilimleri Üniversitesi'ne geçmiştir. Burada üç yıl süren görevinden sonra, 2002 yılında Uluslararası İslam Ekonomisi Enstitüsü'nün (IIIE) başına geçmiş ve İslam ekonomisi alanındaki çalışmalarını bu kurumda sürdürmüştür.

Asad Zaman, İslam iktisadı alanında önemli katkılarda bulunan bir akademisyen olarak, İslam ekonomisinin kapitalizmle örtüştüğü ya da onun bir çeşidi olduğu yönündeki hâkim görüşe karşı çıkmaktadır. Zaman, İslam ekonomisinin kapitalist sistemden tamamen bağımsız bir paradigma olduğunu savunur. Bu düşüncesi, özellikle geleneksel ekonomi anlayışını eleştirdiği çalışmalarıyla dikkat çeker. Geleneksel iktisat, fizik bilimlerinden ödünç alınan analiz yöntemleriyle ekonomik olguları matematiksel modellere dayandırırken, Zaman bunun toplum ve insan gerçekliklerini yeterince yansıtmadığını vurgular. Zaman, İslam ekonomisinin farklı yönlerini ele alırken, bu farklılıkların sebeplerini açıklamaya çalışır. Bu yaklaşımı, İslam ekonomisinin bağımsız bir ekonomik

sistem olarak kavramsallaştırılmasına önemli bir katkı sağlar. Yazar, kapitalizm ve İslam ekonomisinin birleştirilmesi olasılığını kesin bir şekilde reddederek, bu iki sistemin köklü farklılıklarını ortaya koyar. Ayrıca, Zaman'ın çalışmaları, İslam iktisadının insani ve toplum odaklı bir ekonomik yapı sunduğunu, kapitalist paradigmanın sınırlamalarına karşı alternatifler sunduğunu vurgular. Bu bakış açısı, İslam iktisadı alanında yeni bir perspektif sunmuş ve geleneksel ekonomik anlayışlara meydan okumuştur.

SITKI ABDULLAHOĞLU
Maruf Vakfı İEE Başkanı

AYETLE GELENLER

FAKİRLİK KORKUSUYLA ÇOCUKLARI ÖLDÜRMEK

İnsanoğlu tarihin değişik zamanlarında bazen bireysel olarak bazen toplumsal olarak haddi aşan kararlar vermiş ve onların ardından kendilerinin ürettikleri yığınla sorunla uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu kararların hemen hepsinin temel ortak bir eksenini bulunmaktadır. Kritik nokta egemenlik ihdası hırsıdır. Bunun için zaman zaman inşalar üzerinde dramatik kontrol mekanizmaları üretmeyi denemiş zaman zaman doğumlara müdahale etmiş

zaman zaman da ölümleri temin için uğraşlar ortaya koymuştur. Ekonomik imkanların ve nimetlerin paylaşımında da aynı hırsla hareket edip daha fazla tüketmek ya da yığmak merakıyla farklı kontrol sistemleri üretme yoluna gitmiştir. Bu tür haddi aşan istekler sonrasında mutlaka yeni müdahaleleri gerekli kılmıştır.

Modern zamanlarda toplum bilimlerinin gelişmesiyle birlikte artık ülkelerin hem nüfus gelişimleri hem de ekonomik

üretim gereklilikleri bazı dengeleri zorunlu olarak belirli limitlerde tutmayı icbar etmiştir. O yüzden ki çoğalma kriteri de devreye girmiştir. Makul bulunan oranların altına düşünce bir millet için tehlike çanları çaldığı ilan edilmektedir. Esasen bu konulara bu kadar müdahaleci ilgiler haddi aşan ilgililerdir. Rızık telakisinin yanlış konuşlandırılması sebebiyle oluşan yaklaşımlardır. Ayetler bizlere konunun detaylarının hassas ölçümlerini takdim etmektedir.

(Enam 6/151)

قُلْ تَعَالَوْا أَنِئُلْ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ۖ أَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ۚ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۚ وَلَا تَقْتُلُوا
أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ ۚ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۚ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ۚ
وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ ۖ إِلَّا بِالْحَقِّ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

“De ki “Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını sıralayayım: Hiçbir şeyi Allah ile bir tutmayın, anaya babaya iyilikten geri durmayın, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; onların ve sizin rızıkınızı veren Allah'tır. Fuhşun açığına da gizlisine de yaklaşmayın, Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın; haklı sebeple olursa başka. İşte bunlar, Allah'ın size yüklediği görevlerdir; belki aklınızı kullanırsınız.”

(İsra 17/30)

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا

“Rabbin, koyduğu kurala göre kiminin önüne rızkı yayar kimine de belli bir ölçüye göre verir. Şüphesiz O, kullarının içini bilen ve her şeyi görendir.”

(İsra 17/31)

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا

“Yoksulluk korkusuyla evladınızı öldürmeyin. Onların rızkını da sizin rızkınızı da biz veriz. Onları öldürmek büyük bir yanlıştır.”

(İsra 17/32)

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا

“Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, çirkin bir iş ve kötü bir yoldur.”

Özetle ifade etmek gerekirse Allah elçisine, muhatap olduğu toplum kesimlerine anlatması için ortaya koyduğu bazı yasakları öğretmesini istemektedir. Onlardan birisi de yoksulluk korkusuyla çocukların öldürülmesi meselesidir. Sayılan diğer meselelerin de son derece kritik meseleler olduğu anlaşılmaktadır. Çocukların fakirlik korkusuyla öldürülmesi, bizzat Allah'ın sıraladığı ve şirk yasağı ile başlattığı yasaklar listenin içinde yer almaktadır. Böyle bir niteleme ona atfedilen değeri göstermektedir.

Ayetlerde gündem yapılan yasaklar meselesinin iyice irdelenmek üzere gönderildiği

aşıkardır. Allah Teala'nın hayatı düzenlemek için gönderdiği emirler de yasaklar da benzer şekilde insanın evrene uyumunu ve genel dengeyi sağlayıcı mahiyettedir. Bu denge, insan için en az tabiat kadar huzur sunan özelliktedir.

Bu konuda ayetlerden öğrenilen bazı kurallar şu şekilde ifade edilebilir:

- Varoluşu doğru okuyun ve ilahlık konusunda hakkı teslim ederek yalnız Allah'a yönelin,
- Ana-babayla ihsan mantalitesiyle ilişki içinde olun,
- Ekonomik gerekçelerle/ fakirleşme endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin, sizin

de onların da rızkını Allah vermektedir. Böyle yapmak çok büyük bir hatadır.

- Günahın/fuhşiyatın gizlisine de açığına da yaklaşmayın,
- Allah'ın yasakladığı can öldürme eylemini asla haksız yere yapmayın.
- Bunlar Allah'ın size yüklediği görevlerdir. Umulur ki aklınızı kullanırsınız.

Hayatı okumaya varlık okumasıyla başlanmasının öğretilmesi en doğru başlangıç olarak kabul edilmelidir. Öyle anlaşıyor ki, varlık hakkındaki en hakikatli niteleme; Var eden ile sonradan var olanı bağlantılı düşündürmektir. Aynı zamanda adil

olmak her birinin hakkını kendisine teslim etmektir. Böylece insan olarak ne Tanrı rolüne soyunmak ne de Allah'a bir ortak aramak ihtiyacı olur.

Varoluşun ve evrenin okunmasına bu şekilde başlayınca, diğer değerler bir tarafa, ekonomik kaynakların nüfusa yeterliliği sorununu da bu bağlamda doğru çözümlmek söz konusu olacaktır. Zira varoluştaki bir 'yaratma' bahis konusudur. Bu da demektir ki bir Yaratan bir de yaratılanlar vardır. Bu sistemde öğretilmektedir ki, Yaratıcı tüm yarattıklarının rızıkına da kefilidir. Yaratmaya gücü yetenin aynı zamanda rızık vermeye de gücünün yeteceğini kabullenmek zor olmayacaktır. Sistemin işleyiş kurallarının ve sorumluluk alanlarının bulunduğu da unutulmamalıdır.

Yaratıcı'nın rızika kefil olması, ekonomik kaynaklı sorunların daha baştan çözümünün hazır olduğu anlamına gelmektedir. İnsanın Tanrı rolüne soyunmaması değerlendirmesi, burada kritik durumu izah etmektedir. Eğer Allah rızika kefil ise, insana düşen görev, sistemi kavramak ve kendine düşen görevin peşine düşmektir. O zaman sınır düşünmeden her canlı için yeniden ve yeniden rızık yaratımının söz konusu olabileceği görülmektedir. Yeryüzünde şimdiye kadar insanlığın keşfetmediği yeni kaynaklar her geçen gün bulunmakta ve gelecek için de ışık vademektedir. Ayrıca kaynaklar sadece yeryüzünde değil belki çok daha geniş olarak gökyüzündedir. Dolayısıyla rızıkta kaynak eksikliği endişesi yanlış bir korkudur.

Rızık endişesiyle çocukları öldürmek çok büyük bir hatadır. Yine insanlık tecrübe etmektedir ki, bazen bir beyin tüm insanlar için çok büyük imkânların oluşmasına imkân verecek keşifler de bulabilmektedir. Yanlış bir fakirlik endişesiyle bir çocuğun ölümüne karar veren kişi bilmeden böyle bir süper beyni öldürmüş olabilir. Haksız öldürme zaten başlı başına bir cürümdür ancak, sadece ekonomik hesap yapan birinin bilgisizce verdiği böyle bir karar, aynı zamanda belki de tüm insanlık için bir gelecek karartmasıdır. Yani yeni beyinlerin, yeni çözümler anlamına gelebileceği hiçbir zaman unutulmamalıdır. Bu sebeple Tanrısal rollere girilmemelidir. Yaratmak, rızık vermek ve öldürmek Allah'a aittir.

Ekonomiyi ahlaktan ya da aşkın boyuttan ayırt etmemek gerektiği ilkesi, ana-babaya karşı saygın tavır yanında çocuklara karşı sorumluluğu aşan bir tavır takınmamayı gerektirmektedir. Böylece bu tavır, toplumda hem mağduriyet sorununu hem de günah biriktirme sorununu ortadan kaldıracaktır.

Hangi gerekçe ile olursa olsun buna ekonomik gerekçeler de dahil, haksız yere bir kişi öldürülemez. Haklı yere öldürmenin yasaları da bellidir. Gerekçeleri de evrene konmuş olan ilahi düzene ihlalin önünü kesme tedbirleri anlamına gelmektedir.

Varlığın sahibinin evrene koyduğu ölçülerle hiç kimse için mağduriyet planlamadığı görülmektedir. Ancak, büyük bir denge kurmuştur. Bu denge

içerisinde kendisine irade verilen insana bazı görevler verilmiştir. Bu görevler tabiata uyumlu bir şekilde ve ilahi yasalara uyum gözetilerek yerine getirildiğinde hiç kimse için mağduriyet söz konusu olmayacaktır. Bu yüzden ki ifade edilen yasaları hem insanlar arası ilişkilerde hem de tabiatla ilişkide egemen kılmak gerekmektedir.

Tüm bu kurallar varoluş sözleşmesi gibidir. Var edenin var olana yüklediği tabiat programına benzemektedir. Fizik kimya gibi tabii varlıkların yasalarında nasıl herhangi bir kural dışılık ve fesat görülüyorsa aynı şekilde gönderilen diğer yasalar da aynı ahengi sağlamaya matuftur. Bu kurallarda da mutlak anlamda böyle bir hassasiyet ve hakkaniyet için yol haritası bulunmaktadır. Yapılacak iş sadece tabiatla birlikte bu kuralları tekrar tekrar keşfetmek ve uygulamaya koymaktır.

İnsanın sahip olduğu nimetlerin tamamını rızık olarak adlandırılabilir. Rızık, her şeye gücü yetenin (Allah'ın) yetkinlik alanında olan bir konudur. Allah-rızık-canlı ilişkisi de son derece özel bir ilişkidir. Genelleme ile izah edilebilecek bir konu değildir. Yani her canlı için özel bir program bulunduğu anlaşılmaktadır.

Mutlak Otorite ve Varlığın Kaynağı, dilediğine/dileyene dilediği miktarda vermek ve onu tekrar geri almak, azaltmak ve çoğaltmak gibi bir kudrete sahiptir. Yani rızık trafiğini sürekli yönetmektedir.

Yaratıcı ile canlılar arasındaki bu rızık ilişkisinin tek taraflı bir yönü olduğu gibi çift taraflı bir yönü de bulunmaktadır. Yani Allah tamamen kendi belirlediği düzene göre rızık dağıtma tercihine sahipken ve bunu dilediği şekilde uygularken, canlıların her halinden haberdar olduğu için onlar adına gerekeni yaratma konusunda da iradesini kullandığı anlaşılmaktadır. Ancak burada kriterleri sadece kendisi belirlemektedir.

Rızık konusundaki bu kriterlerin çalışma ile akıl ile ya da diğer dinamiklerle nasıl bir ilişkisi olduğu objektif alanın meselesi olmayabilir. Yaratıcı kendi sonsuz bilgisi ve imtihan etme hakkıyla bu konuda dilediğini yapma imkanına sahiptir.

Ekonomik teoriyi ciddi anlamda etkilemesi mümkün olan bu

durumun sistem içindeki yerinin neresi olduğunun tespiti için konunun derin incelemelere ihtiyacı olduğu aşikardır.

Tüm bu değerlendirmeler bağlamında, yoksulluğa düşme endişesiyle cana kıymak hatta evlada kıymak gibi bir talihsizliğe imza atmak, ancak varoluşu kavramaktan uzak bir zihnin yapabileceği bir iştir.

Aynı bağlamda yoksulluktan korkmak dolayısıyla yanlış yollara saparak rızık temin etmeye yönelmek, rızık konusunu kavrayamamak anlamına gelmektedir.

Rızık kazanmak endişesiyle mutlak Rezzak olanı unutarak ve O'nun mülkünde O'nun kurallarına aykırı davranmayı seçip kanunsuz (Gayr-i meşru) rızık peşinde koşmak, insana paradoks olarak yeter. Bu tür tercihlerde bulunan insanlar böylece rızık kazanabilirler ama Rezzak'ın rızasını kaybederler. Asıl gelecek endişesi, bu sapma yoluna girenlerde olmalıdır.

SITKI ABDULLAHOĞLU

Maruf Vakfı İEE Başkanı

İŞÇİNİN ÜCRETİ

İslami kaynaklarda işçi ücreti olarak geçen konu, gelişen süreç içinde emek sözcüğü ile kavramsallaştırılmış ve giderek sosyopolitik bir hüviyete kavuşarak emek gücü halinde piyasa mantığı içinde değerlendirilmeye konu olmuştur.

Üzerine çokça gündem olan ve kritik bir hak sorunu haline dönüşen bu meselede hem felsefi olarak çalışmalar yapılmakta hem de pratik olarak hak arama sistemleri geliştirilmektedir. Ekonomik hayatın serüveninde en kritik değer atfı yapılan dönemler içinde belki en son emeğe sıra gelebilmiştir. Modern zamanlarda konuyla ilgili en fazla vurgu hiç şüphesiz Marksizm'e aittir. Ancak yaklaşık yüz yıllık pratik sonrası hayattan çekilince geriye sadece akademik çıktılar kalmıştır. İslam ekonomisi modern zamanların tasnifi ile bir ürün ortaya koyma şansına henüz erişememiştir. Ancak çok eski zamanlardan bu tarafa hakkaniyet ilkesi doğrultusunda tüm bileşenlerin haklarının verilmesi zorunluluğu çerçevesinde emeğin de hakkının verilmesi gereği hem zihinlere hem de pratiklere işlemiştir. Onların sistem haline dönüştürülmesi artık yeni zamanlarda akademik çalışma yapan kardeşlerimizin görevidir.

Rivayetlere göz atacak olursak;
Abdullah İbnu Ömer radiyallahu

anhüma anlatıyor: Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: **“İşçiye ücretini, teri kurumadan önce veriniz.”** (İ. Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi: 17/296).

Utbe İbnu'n-Nüder anlatıyor: “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında idik. Ta-sin-mim suresini okudu. **H. Musa** aleyhisselâm'ın kisasına gelince: **“H. Musa, mehr olarak ve karnının doyurulması mukabilinde sekiz veya on yıl işçi olarak çalışmayı kabullendi” buyurdu.**” (a.g.e 17/297).

İbnu Abbâs radiyallahu anh anlatıyor: **“Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a** (bir ara) maddi darlık isabet etti. Bu duruma Ali muttali oldu. Hemen çıkıp, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ihtiyacını görecektir bir gelir temini için iş aradı. Derken bir Yahudiye ait bir bahçeye uğradı. Adama her kovası yüz kuru hurmaya onyediyi kova su çıkarıverdi. Yahudi de hurmasından onun için onyediyi tane acve (denilen iyi hurma) seçip verdi. Ali radiyallahu anh bunları Resûlullah'a getirdi.” (a.g.e. 17/298).

H. Ali radiyallahu anh anlatıyor. **“Ben bir hurma mukabilinde bir kova su çıkarırdım ve hurmanın iyi, kuru olmasını şart koşardım.”** (17/298).

H. Ebu Hureyre radiyallahu anh anlatıyor: “Ensardan bir zat gelip: **“Ey Allah'ın Resûlü! (Bugün) renginizi niye değişmiş görüyorum?”** diye

sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: “Açlıktan” buyurdular. Ensarî hemen evine döndü. Ama evinde (ikram edecek) bir şey bulamadı. Yiyecek aramaya çıktı. Derken hurmalık sulayan bir Yahudiye rastladı: Yahudiye: **“Hurmalığını ben sulayayım ne dersin?”** dedi. O da: **“Pekâla!”** dedi. Ensari: **“Her kovaya bir hurma!”** dedi ve hurmanın içi kararmış, sertleşmiş ve adilemiş olmamasını şart koştu, iyi hurmadan alacağını söyledi. Sonra iki sa' hurma yapacak miktarda su çıkardı ve aldığı hurmayı Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a getirdi.” (a.g.e. 17/298).

Tâvus'un anlattığına göre: **“Muaz İbnu Cebel radiyallahu anh, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, H. Ebu Bekr, H. Ömer ve H. Osman zamanlarında araziye, (mahsulünü) üçte bir, dörtte bir karşılığında kiraya vermiştir. Bu kiralama işi, (o zamandan) şu günümüze kadar tatbik edile gelmiştir.”** (a.g.e 17/299).

İbnu Abbâs radiyallahu anhüma anlatıyor: **“Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Hayber arazisini, hurmalıklarıyla, tarlalarıyla mahsulün yarısı mukabilinde eski ahalisine (yahudilere müzâraa usulüyle) verdi.”** (a.g.e. 17/299).

H. Enes Ibnu Mâlik radiyallahu anh anlatıyor: **"Resûlullahaleyhissalâtu vesselâm Hayber"**i fethedince orayı yarıya ortağa verdi. (a.g.e. 17/300).

Rivayetler bize gösteriyor ki, emekle hayatı kazanma ihtiyacı doğanın bir gereğidir. Bir kısım insanlar farklı gerekçelerle daha önemli ekonomik imkanlara sahip olabilirler ve başkalarının emeğine ihtiyaçları olur. Bir kısım insanların da böyle bir imkânı olmadığı için başkalarının işlerine yardımcı olmak, onların işlerini görmek anlamında bir işleve talip olmak zorunda kalırlar. Önemli olan hangi halde olunursa olunsun hakkaniyetli bir bölüşüm yapılmasının temin edilmesidir. Aşağıda maddeler halinde çıkardığımız sonuçlar bu rivayetlerden hareketle yapılan üretimlerdir. Bu sonuçların, İslam anlayışının ilk uygulamalarına ilişkin de bazı fikirleri verdiği değerlendirilmektedir:

• Emek karşılığı olan ödemelerin peşin yapılması, çok yönlü bir gerekliliktir. Bu hem emeğe saygıdır hem başkaca geliri olma ihtimali düşük olan insanların durumuna empati ile yaklaşmaktır. Aynı zamanda yüksek dozajlı bir motivasyon sağlayıcı yaklaşımdır.

• İşçi-işveren ilişkilerinde

sözleşme yapmak ve ön mutabakatla işe başlamak önemlidir. Sözleşme dışı muhayyer ikramlar ayrıca ifade edilmelidir.

• Ödenecek bedelin çok farklı biçimleri olabilir. Önemli olan karşılıklı rızaya dayalı olarak anlaşma yapmaktır. Ancak rıza kavramının altının çizilmesi gerekmektedir. Farklı tekniklerle zorlayarak razı kılmak ya da mecbur bırakmak rıza olarak kabul edilemez.

• 'Rıza' konusunun özgürce işletilebilmesinin yolu, sağlıklı alternatiflerin var olmasından geçmektedir. Tabii ki bu alternatifleri tercih edebilecek mevzuat esnekliği konunun işlerliğini sağlayan en önemli zemindir.

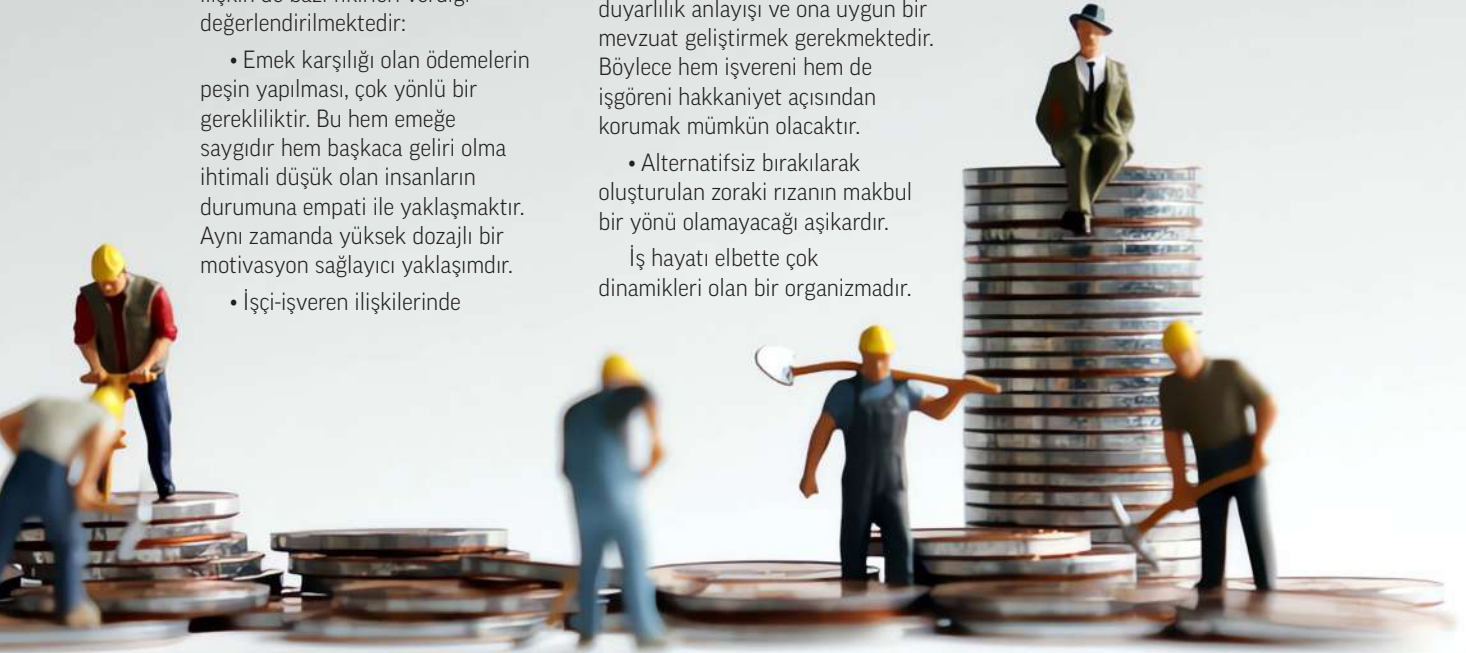
• Hiç şüphesiz bir işyerinde vasıf kazanıp sonra başka bir işyerine sıçrama yapmadan önce ilk işyerine karşı oluşan borç konusunda bir duyarlılık anlayışı ve ona uygun bir mevzuat geliştirmek gerekmektedir. Böylece hem işvereni hem de işgöreni hakkaniyet açısından korumak mümkün olacaktır.

• Alternatifsiz bırakılarak oluşturulan zoraki rızanın makbul bir yönü olamayacağı aşikardır.

İş hayatı elbette çok dinamikleri olan bir organizmadır.

Hakkaniyetli yaklaşım, tek taraflı bir tutum içine girmeden çok yönlü değerlendirme ve ona göre önerilerde bulunabilmekten geçmektedir. Yer yer gelişen popüler yaklaşımların egemenliği ya da bazı tarafların fırsat ellerine geçtiğinde oluşturdukları haksız uygulamaların etkinliği, yeni haksız önerilerin dayanağı olmamalıdır. İktisadi hayatta yaklaşık üçyüz yıldır gözlemlenen süreç biraz böyle işlemiş gibi gözükmektedir. Bu duruma göre geliştirilen anlayışlar ve çözüm önerileri genellikle savrulmalar ve ya tarafgirliklerle malul olduğu görülmektedir.

İslam'ın önermeleri ilahi ontoloji gereği olduğu için bu tarz aktüel etkilerin çok ötesinde mutlak hakkaniyet mesnediyle inşa edilmişlerdir. Şimdi onları modern zamanlara hitap edecek hüviyette şekillendirmek için çalışma zamanıdır.

Merve Karaman

Maruf Vakfı İEE Araştırmacısı / Yüksek Lisans Grubu
Bursa Teknik Üniv. / Yüksek Lisans Öğrencisi

Kübra Kaya

Maruf Vakfı İEE Araştırmacısı / Yüksek Lisans Grubu
29 Mayıs Teknik Üniv. / Yüksek Lisans Öğrencisi

Doç. Dr. Mehmet Salih KUMAŞ İSLAM İKTİSADI: SADECE MÜSLÜMANLAR İÇİN DEĞİL TÜM İNSANLIK İÇİN

» Sn. Hocam, Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü tarafından yayınlanan Maruf Bülten adına sizinle görüşme yapıyoruz. Bize kısaca kendinizden bahsedermisiniz?

1977 yılında Kars'ta doğmuşum. İlk ve ortaokulu Kars'ta tamamladım. 1994'de Kocaeli İmam Hatip Lisesi'nden mezun olduktan sonra aynı yıl Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandım. 1999 yılında lisans eğitimi tamamladım. Aynı yıl, aynı üniversitede İslam Hukuku alanında yüksek lisansla başladım ve Prof. Dr. Hamdi Döndüren Hocamın danışmanlığında 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile Türk Medeni Hukukunu çerçevesinde boşanma konusunu çalıştım. 2000 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde asistan olarak göreve başladım. 2001 yılında doktora eğitimime başladım. Hamdi Hocam, iktisat alanında çalışmamı önerdi. Ancak 28 Şubat döneminin yoğun baskısı altında daha çok din-devlet ilişkilerine kafa yorduğum için iktisat çalışmayı tercih etmedim. Doktora tezi olarak "Çok Hukuklu Sistem ve İslam Hukukundaki Yeri" başlıklı bir konu çalıştım ve 2008'de savundum. 2011 yılında yardımcı doçent, 2021 yılında ise doçent oldum. Aynı üniversite aynı anabilim dalında çalışmaya devam ediyorum. Evli ve beş çocuk babasıyım.

Doç. Dr. Mehmet Salih KUMAŞ
B. Uludağ Üni. İlahiyat Fak. İslam Hukuku/İktisadi/Sosyolojisi

» **Bir İslam hukukçusu olarak sizi İslam iktisadı ile ilgili çalışmalar yapmaya iten etkenler ne oldu?**

Aslında, hocamın iktisat alanında yoğun çalışmaları ve dersleri olduğu için lisanstan itibaren kendisinden “Din ve İktisat”, “İslam Ekonomisi” gibi dersleri aldım. O derslerde iktisadi konuların aynı zamanda ilahiyat alanının da bir parçası olduğunu fark ettim. Ancak iktisat alanına asıl yakınlık duymam ve bu alana sahip çıkmam, hocamın tam da benim göreve atandığım yıl yaş haddinden emekli olmasıyla başladı. Hocam, 2011 yılında emekli olduktan sonra, lisans ve lisansüstü seviyedeki tüm dersleri bana devredildi. Bu derslerin önemli bir kısmı iktisatla ilgiliydi. O dönem sıkça “keşke doktora iktisat çalışsaydım” diyordum. Bu deneyimden yola çıkarak, bu alana ilgi duyan arkadaşlara bir tavsiyede bulunmak isterim; iktisat, ilahiyatın en temel alanlarından biridir. İslam hukuku başta olmak üzere, ilahiyatın tüm alanlarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle

ilahiyatçıların iktisadi “öteki” alan olarak görmeleri, doğru değil. Ben yıllar içinde anladım ki iktisat, dinin ve fıkıhın tam merkezinde yer alan bir alandır. Zira iktisatsız, yani helal lokma olmadan, din de olmaz, fıkıh da olmaz. Bu hakikat, hadis olarak da nakledilen bir kelamı kibarda; “Dinin onda dokuzu helal lokmadan ibarettir.” sözüyle günümüz Müslümanlarına yol göstermektedir. Helal lokmaya ulaşmanın yolu ise İslami bir iktisat sistemi geliştirmekten geçer. Bu sebeple, iktisat alanında çalışmayı düşünen arkadaşlara tavsiyem, bu alana mümkün olduğunca erken başlamalarıdır. Özellikle ilahiyat alanında okuyanlar için, çift ana dal ya da yan dal şeklinde iktisatla meşgul olmaları son derece faydalı olacaktır.

İktisatla ilgili ilk çalışmamı 2006 yılında yaptım. Bu çalışma, doktora tezimin son dönemlerindeydi ve aslında mücbir bir sebeple, bir anlamda kaderin yönlendirmesiyle gerçekleşti. Doktora sonrası atama kriterleri açısından böyle bir çalışmaya ihtiyaç duyuldu. Bu çalışmam,

“Mudarebe ve Commenda ilişkisi” üzerineydi. Bu çalışma vesilesi ile “Venture Capital” kavramı ile tanıştım. O dönemler “girişim sermayesi” yaygın bir kullanımda değildi. Çünkü Venture Capital uygulamasının özü mudarabe ortaklığı ile neredeyse aynı idi. Bu konuyu da bir yıl sonra başka bir çalışma olarak yayımlamak nasip oldu. Okuttuğum lisans/lisansüstü derslerin de etkisiyle yönettiğim yaklaşık 30 lisansüstü tezin üçte biri iktisatla ilgili konulara dair oldu. Hülâsa bu çalışmalar vesilesiyle iktisat alanının ne kadar önemli olduğunu zaman içinde daha iyi anladım. Ümmet-i Muhammed ve insanlığın karşı karşıya olduğu birçok probleme çözüm aranan bu alana bizleri sevk ettiği için Rabbime şükrediyorum.

► İslam iktisadını diğer ilimlerle ilişkisi hakkında ne söyleyebilirsiniz?

Bu konudaki düşüncelerimi Mevlana'nın pergel metaforu üzerinden anlatmak isterim. Bir müslüman olarak bir İslam hukukçusu olarak, hangi alanla ilgili düşünce üretiyor olursak olalım, pergelin sabit ayağının temel değerlerimizden, yani naslardan (ayetler ve hadisler) beslenmesi gerektiğini ifade etmem gerekir. Zihin dünyamızı ve paradigmamızı öncelikle bu naslar şekillendirmeli. Bununla birlikte, 14 asırlık İslam mirasını dikkate almadan nasları doğru anlamak da mümkün

değildir. Ancak bu miras, geçmiş dönemin şartları içerisinde ulemanın yaşadığı çağın/kültürün dinamiklerinden hareketle ürettikleri çözümlerde çok etkili olduğunu da unutmamak gerekir. Zira bu çözümler bize bir bakış açısı elbette vermektedir. Ancak bugünün sorunlarını çözmek için bu birikim çoğu kez yeterli olmamaktadır. Eğer ilimleri dairelerden oluşan bir bütün olarak düşünecek olursak, merkezine usulü yerleştirmek gerekir. Usul, İslami ilimlerin omuriliğini teşkil eder. Bu anlamda usul-i fıkıh vaz geçilmez bir ilimdir. Onun dışına furû-ı fıkıh, onun dışına ise iktisad, siyaseti ve sosyolojiyi sıralamak mümkündür. Bu sıralama bize şunu gösteriyor: Sosyoloji, siyaset ve iktisat gibi disiplinler olmadan, günümüzün insanının derdine derman olarak bir fıkıh yapmak neredeyse imkansız olacak. Yani toplumu tanımadan ve siyasetin dinamiklerini bilmeden üretilen iktisad da, fıkıh da eksik kalacaktır. İktisat; hukukun, siyasetin ve sosyolojinin kesişim noktasında yer alıyor. Sağlam iktisadi çıkarımlarda bulunabilmek için geçmişi ve bugünü bilmek de yetmez; 5 yıl, 10 yıl, hatta 50-100 yıl sonrasını da öngörebilmek gerekir. Bu, klasik Hanefi fukahasının sıkça yaptığı “faraziye” yöntemiyle yapılan bir zihni aktivite olarak da değerlendirilebilir. Bu tür faraziyeler bazılarında, gereksiz tartışmalar gibi gelebilir, ancak aslında uzun vadeli bir vizyon arayışının bir sonucu olarak görülmelidir. Geleceğin toplumlarını

dikkate almadan bugünün sorunlarına çözüm üretmek eksik kalır. Bu bağlamda, ilahiyat ve özellikle fıkıh alanın çalışanların mutlaka siyaset, tarih ve sosyoloji gibi disiplinlere yönelmeleri gerekir. Tarihi bilmeden siyaseti anlamak, toplumu bilmeden iktisat yapmak mümkün değildir. Toplum dinamiklerini anlamaya başladığınızda, ister istemez yeniden din olgusu karşınıza çıkar. Çünkü her toplumda bir din ve onunla ilişkilendirilebilecek yapılar vardır. Bu döngüsel ilişki, fasit bir daire gibi görünebilir; ancak aslında bu, bir kemale işaret eder. Dairesel yapılar genelde sonsuzluğu ifade eder ve gelişimin sürekliliğini temsil eder. Bu çerçevede, iktisadın, ilahiyattan, siyasetin de iktisattan daha geniş perspektifli bir bilim olduğu kanaatindeyim. Ancak konusu ne olursa olsun, Müslümanca bilim üretecekseniz, usule bağlı kalmak zorundasınız. Usulden kopulduğunda, ciddi bir savrulma başlar. Bu yüzden, merkezdeki pergelin sabit ayağı her zaman naslardan beslenmeli ve o denge korunmalıdır.

» **“İslâm Hukuk Sosyolojisi” adlı kitabınızda, toplumsal gerçeklik ile dinin idealleri arasındaki makasın tarihte hiç olmadığı kadar açıldığı şeklinde bir tespitiniz var. Söz konusu açıklığa binaen dengenin sağlanması adına fakihe düşen sorumluluğun öneminden bahsederken diğer bilimlerin yanı sıra sosyoloji biliminden de yararlanılması gerekliliğini öngörüyorsunuz. Öngördüğünüz fıkıh-sosyoloji ilişkisinin İslam iktisat düşüncesine yönelik katkısını nasıl ifade edebilirsiniz?**

İster erken dönem kurucu imamlar olsun, ister Osmanlı dönemi fukahası olsun, fıkıh ile meşgul olan ilim adamları yaşadıkları çağın problemleriyle yüzleşmekten çekinmemiş ve çözüm arayışlarında vahiy ile hayat arasında bir denge kurmaya çalışmışlardır. Bu denge, hayatın olağan akışını durdurmadan, vahyin öngördüğü istikamete çevirme arayışıdır. Günümüzde olduğu gibi tarihte de hayatın önüne dinden bir set çekmeye çalışanlar olmuştur. Ancak bunlar çoğunlukla o günün sorunlarına çözüm bulamadıkları gibi bugüne de ışık tutacak metotlar geliştirememişlerdir. Bu yüzden bizim, fukahanın yaşadığı dönemdeki çözümleri, kendi zamanlarının gerçekliğinden

bağımsız değerlendirmemiz isabetli olmaz. Bu noktada iki aşırı yaklaşım olduğu görülmektedir: Birincisi, geçmişî dokunulmaz ve mutlak hakikat olarak gören anlayış. İkincisi ise, geçmişî ya hiç dikkate almayan ya da o dönemin sosyal gerçekliklerini göz ardı ederek, fukahayı art niyet, ihanetle suçlayan anlayış. Birinci anlayışı benimseyenler Ebussuud Efendi'nin verdiği bir fetvayı din adına söylenmiş nihai hüküm gibi görürken ikinci yaklaşım sahipleri Ebussuud Efendiyi, faizci, bireysel çıkarına göre fıkıh yapan bir kişi olarak mahkûm edebilmektedirler. Bu iki uç nokta, geçmişteki fikirleri yaşadıkları çağın bağlamı içinde değerlendirmemekle ilgilidir. Ebussuud Efendi'nin para vakıflarıyla ilgili ya da Osmanlı fukahasının bey' bi'l-vefa veya bey'ul-İne hakkında verdikleri fetvaları, o dönemin şartları içinde değerlendirmezseniz, bahsettiğim bu ifrat-tefrit noktasına düşmek durumunda kalırsınız. Ya “Ebussuud Efendi para vakıflarına fetva verdiyse, para vakıfları tüm finansal sorunları çözer” diyerek bugünkü sorunları bu şekilde çözebileceğimizi iddia edersiniz. Ya da “Bu fetvalar kesinlikle yanlıştır, şeriata aykırıdır” diyerek geçmişteki bu büyük tecrübeden yararlanamazsınız. Kanaatimce bu tür toptancı yaklaşımlar, çoğunlukla bir çatışma yaratmaktadır. Bunun yerine daha analitik bir düşünme tarzı geliştirebilirsek, bir taraftan bu fıkhi birikimden yararlanmaya imkanını buluruz; diğer taraftan fukahanın kendi döneminde, iyi niyetle ürettiği bazı fikirlerin bugün için doğru olmadığını söyleyebiliriz. Geçmişe karşı hüsnü zan beslemek önemlidir. Kuran bize, geçmişteki müminlere kin ve nefret duymamamız gerektiğini emreder. Ben şahsen, Osmanlı veya başka dönem fukahasının ürettikleri bilgilere, iyi niyetle yaklaşılması gerektiğini düşünüyorum. Bugünden bakıldığında fazı fıkhi yaklaşımlar tümünden yanlış ve dinin ruhuna aykırı görülebilir. Ancak o fıkhi yaklaşımın ortaya çıktığı sosyo-kültürel ortamı dikkate aldığınızda o yaklaşımın sahibine hak vermeye başlayabiliyorsunuz. Bu yüzden, hayatı doğru okumadan iktisat düşüncesinin gelişimini de doğru anlama imkanını kaçırmış oluyoruz.

Biraz daha müşahhas ve günümüz Türkiye'sine bakan bir örnek vereyim. Hükümet, faizin ekonomi için kötü bir şey olduğunu ve faiz oranlarının en

azından düşürüldüğünde Türkiye'nin daha fazla üreteceğini ve büyüyeceğini öngördü. Teorik olarak güzel bir düşünceydi, çünkü bu fikir aslında İslam'ın ruhuna da uygundur. Ancak bu faiz indirimi kararına toplumun nasıl tepki vereceğinin de öngörülmesi gerekirdi. Faizler %8'e inince ne oldu? İnsanlar düşük faizlerle yatırım amaçlı 5-10 gayrimenkul, araba veya döviz aldılar. Bu durum, hem gayrimenkul, araba fiyatlarını çok hızlı bir şekilde yükletti hem de döviz fiyatları yüksekli. Sonuçta ekonomik olarak ne daha fazla ürettik ne de daha fazla büyüdük. Sadece enflasyon arttı. Eğer faiz indirimine toplumun nasıl tepki vereceğini doğru okuyabilseydik, bu vahim durum ortaya çıkmazdı. Hatta bu durumun faturası dine/nassa kesilmezdi. Faizin düşürülmesi, görünüşte dine uygun gibi görünse de günün sonunda karşımıza çıkan yüksek enflasyon ve ekonomik dengesizlikler de en az faiz kadar zulüm ve haksızlıktır. Öyleyse dinin zulüm olarak gördüğü faiz yasağı çerçevesinde geliştirdiğiniz politikaların, başka bir zulme yol açmaması için hassasiyet geliştirmek gerekir. Bu nokta da yine hep üzerinde durduğum toplumsal gerçekliği bilmek ve doğru öngörülerde bulunmak ehemmiyet arz ediyor. İktisadi teoriler kendi içinde tutarlı ve ikna edici olsa da hayatta karşılığı yoksa anlamsız oluyor. Eğer faiz indirimine toplumun tepkisini doğru öngörebilseydik, bu durumu engelleyebilirdik. Bu yüzden bazen faizle mücadele, politika faizini indirerek bazen de yükselterek yapılmalı. Ama nihai amacın faizi tümünden yok etmek olduğu unutulmamalı.

► Aynı kitabınızda "Ahlak, fıkıh kuralları arasında buharlaşıyor" ifadesine yer veriyorsunuz. Sizce bu tespit, İslami finans kuruluşlarının mevcut uygulamaları için de geçerli mi? Bu kuruluşlar, ahlak ve fıkıh dengesi açısından sizce nerede duruyor?

Bildiğiniz gibi bankaların temel işlevi, sermaye (kapital) sahipleri ile paraya ihtiyacı olanları bir araya getiriyor. Bu anlamda bankacılık, zengin ile fakirin buluştuğu bir pazar. Bu pazarın kurallarını sermaye tarafı belirliyor. Mevcut sisteme kapitalizm denilmesinin nedeni de bu. Durum böyle olunca günümüz bankacılığında,

zenginin yani para sahiplerinin hakları ve menfaati öncelikli olarak korunuyor. Bu asimetrik durum da; sermayeyi ürkütmemek, kaçırmamak şeklinde temellendiriliyor. Oysa sermayenin değeri ona yönelik talebe bağlı. Talep azsa sermayenin kıymeti de o kadar oluyor.

Klasik İslami ortaklıklara veya karz işlemlerine bakıldığında, sermaye tarafı ile emek tarafı arasında daha adil bir denge kurmaya çalışıldığı, hatta yeri geldiğinde emek tarafının sermaye tarafına tercih edildiğini görmekteyiz. Mecelle'nin birkaç maddesinde de yer alan nimet-külfet dengesi İslami tüm akit ve ortaklıklarda en temel ilke olduğu söylenebilir. Bu ilkeyi dikkate almayan bankacılığın veya finans sisteminin İslami olması mümkün değildir. Şimdi, günümüzde uygulanan ve giderek büyüyen İslami finans sisteminde sermaye-emek arasında nimet-külfet dengesinin ne derece gözetildiğine bakmak lazım. Mesela İslami bankacılıkta en fazla uygulanan fon kullandırma yöntemi olan murabaha veya sukuk ne kadar nimet-külfet dengesini korumaktadır? Veya soruyu şöyle de sorabiliriz: Niçin İslami bankacılığın özünü oluşturan muradabe veya müşareke ortaklıklarına dayalı finans yöntemleri yerine daha çok murabaha veya sukuk yöntemleri tercih edilmektedir. İşte burada kanaatimce geleneksel bankacılıktakine benzer bir anlayış ve gerekçeyle sermayeyi ürkütmemek ve kaçırmamak için mudarabe/müşareke yerine murabaha/sukuk tercih ediliyor. Çünkü bu yöntemler sermaye tarafı için daha az riskli. Özü itibarıyla, bu yöntemlerle reel sektöre aktarılan birikimin riski azalmıyor. Var olan risk, sermaye tarafından daha ziyade emek tarafına aktarılıyor. Buraya kadarki tespitlerimizden hareketle İslami bankacılığın konvansiyonel bankacılıktan çok farkının olmadığı anlamı çıkabilir. Nitekim hem halk arasında hem de bazı akademisyen arkadaşlarımızın bu şekilde düşündüklerini biliyoruz. Ancak az önce üzerinde durduğumuz, fıkıh yaparken toplumsal gerçekliğin dikkate alınması durumunda, İslami bankaların niçin murabaha/sukuk yöntemlerini tercih ettiklerinin bir makuliyeti görülecektir. Bilindiği gibi mudarabe/müşareke yöntemleri fon ihtiyacı olan kişilere sıcak paranın verilmesine dayanmaktadır. Fon sağlanan kişi, aldığı bu fonla

meşru bir ekonomik faaliyet içine girmekte ve ortaya çıkan kar ve zararı sermaye sahibi ile paylaşmaktadır. Bu iki yöntem ülkemizde çok güvenilir kişilere yönelik olarak %1-3 civarında uygulanmaktadır. İslami bankacılığın Türkiye'ye girdiği 80-90'lı yıllarda daha fazla oranlarda kullanılmış ve neredeyse tamamı zararlı sonuçlanmıştır. Ticarete kar etmek kazar zarar etmek de elbette mümkündür. Ancak araştırmalar, zararın arkasında basiretsiz ticaretten ziyade sadakatsiz ticaretin yattığını göstermektedir. Kanaatimce ticari hayattaki bu sadakatsizlik yani dürüst ve güvenilir iş adamı kıtlığı bugün için çok daha ileri boyutlardadır. Zaman için İslami bankaların riskli finans yöntemleri yerine neredeyse risksiz murabaha ve sukuk yöntemlerine yönelmelerinin nedeni budur. İflas etmiş bakkal eski defterleri karıştırır kabilinden günümüzde eski fetvalardan bir arayış içine girilmiş ve bu güvensizlik ortamında faize bulaşmadan insanların fon ihtiyacı nasıl sağlanabilir üzerine kafa yoran günümüz fukahası, Osmanlı'daki bazı uygulamalardan da referansla birtakım çözüm yolları geliştirme çalışmışlar. Burada takip edilen yol, konvansiyonel bankalarda olduğu gibi doğrudan paranın satışı veya transferi yerine bir malın veya hizmetin satışı üzerinden paranın aktarılması söz konusudur. İslami bankalar ile faizli

bankaların ayrıştığı temel nokta tüm tarafların reel ekonomide karşılığı olan bir işlemin tarafı olarak sürece dahil olmalarıdır. Bu noktada şu akla gelebilir; faizli bankalardan bir gayrimenkul, otomobil veya ticari ekipman alımında da bir mal satışı söz konusu oluyor. Ancak bu tür kredilerin kaynağında faizli bir sözleşme olduğu için bu parayla yapılan akit de meşruiyetini kaybediyor.

İslami bankaların konvansiyonel bankalardan ayrıldığı en temel nokta meşru bir ticaret üzerinden paranın transferinin sağlanması olduğunu söyleyebiliriz. Günümüz katılım bankacılığında kullanılan bu tür işlemler, klasik fıkıh kaynaklarında da tartışma konusu olan muamele-i şer'iyye, bey' bi'l-vefa, bey'u'l-ine gibi satış türlerine dayanmaktadır. Bu tür akitlerin fıkhen geçerli olduğunu savunan çok sayıda fakih bulunmaktadır. Günümüz İslam bankacılığında kullanılan murabaha ve sukuk gibi fon kullandırma yöntemlerini yine bu gerekçelerle eleştirmek ve yeni arayışlar içinde olmak elbette faydalıdır. Tüm tartışmalara rağmen güvensiz bir toplumda zaruret gereği bu tür finans yöntemlerinin fazlaca kullanılmasına binaen İslami bankacılığı tümden reddetmek ve faizci bankalarla aynı kefiye koymak, İslami kanaatimce isabetli bir yaklaşım değildir. İdeal bir İslami finans sisteminin gelişmesi ve yukarıda bahsettiğim nimet-külfet

dengesine dayalı adil finans yöntemlerinin geliştirilmesi açısından mevcut uygulamaları sürekli gözden geçirmek ve yeni finansal ürünlerin geliştirilmesi için yapıcı eleştirilerde bulunmak daha doğru olacaktır.

» **Eski fakihlerin çözümler ürettiğini vurgularken faizi, haram saymanın tek başına dindarlık olarak sunulmasını eleştiriyorsunuz. Burada alternatif sunulmadan sadece yasaklara odaklanmanın zararlarına mı dikkat çekiyorsunuz? Günümüzde İslam ekonomisinde alternatifler üretmenin yolu sizce nedir?**

Şöyle ki, akan bir hayatın varlığına ve vahyin de bu akan hayatı durdurmak gibi bir niyetinin olmadığına evvela hükmettiğiniz zaman, sizin verdiğiniz fetvaların mahiyetini bu açıdan değerlendirmek zorunda hissediyorsunuz. Yani şimdi siz insana diyorsunuz ki bu haram, bu da haram, bu zaten haram, o zaman hepsi haram. Şimdi bu şekilde fetva geliştirenler var. Ben şahsen isim vermek istemem ama iktisattan anlamayanlar bazen bu meselelerin çok karışık olduğunu, karışık meselelerde şüphe olacağını ve şüpheli şeylerin terk edilmesi gerektiğini söylüyorlar. Bu çözümsüzlüğe dayalı ve yasaklayıcı fetva dilinin ekonomik hayatta başarılı olabilecek birçok dindar insanın önünü kapatmaktadır. Bu sebeple din adına konuşanların, müslümanların karşı karşıya olduğu sorunlara İslam dairesinde bir çözüm bulma yükümlülükleri vardır. Bu, körü körüne, cüretle, yani Allah Resul'ünün (s.a.v.) buyurduğu gibi "Fetvada cüretkâr olanlar ateşte de cüretkâr olurlar", tehdidine muhatap olacak şekilde bir cevap arayışı da olmamalıdır. Klasik fukahenin yaptığı gibi günümüz İslam hukukçularının da mevcut sorunlarla tam anlamıyla yüzleşmek ve çözüm bulmak için tüm enerjisini harcayarak bu görevi ifa etmelidirler. Bazen bir başka mezhebin görüşüyle, bazen mezhep içinde zayıf kalmış görüşlerle bazen de yeni içtihad ve yaklaşımlar ortaya koyarak acımasızca çarkları dönen kapitalist dünyada müslümanların da var olabilme mücadelelerine destek olmak gerekir. İşin ehli, müslümanların karşı karşıya olduğu sorunlara İslami çözümler bulmaya adanmalıdır. Ben bugün, hakikatin %20'sini bulurum, yarın birisi yüzde %40'ını bulur.

Nitekim medeniyetler böyle tekâmül etmiş. Bir zaman gelir ki inşallah o günleri Allah (c.c.) bizlere de gösterir, İslam medeniyeti hayattaki problemlerin %100'ne yakınına çözebilecek güç ve kapasiteye sahip olur.

» **"Rızık Ahlâkı" adlı kitabınızda iş hayatına dair 40 altın kuraldan bahsediyorsunuz. Esnaf/iş adamlarına yönelik hazırladığınız içerik bağlamında, genel sistem içerisinde bu rızık konusu ne ölçüde bir çözüm getirebilir?**

Bu kitap esasen akademik bir çalışma değil. Biz "Rızık Ahlâkı"nı, Bursa İl Müftülüğü'nün talebi üzerine esnaflara hediye etmek için hazırlamış idik. Hamdolsun, 30 binden fazla esnafa ulaşan bu kitapta vermek istediğimiz temel mesaj, bizim ahlak dediğimiz şey, belli bir alana hapsedilemeyecek kadar kapsamlı olduğudur. Ahlak, aslında fitri olan, yaratılıştan gelen bir şey demektir. O yaratılıştan geleni, fitri olanı bozduğunuz takdirde her alanda bozulma başlıyor. Yani ticaretle de siyasette de ailede de eğitimde de ibadette de bozulma oluyor. Bu sebeple rızık ahlakı olmayınca, ibadet de amacına hizmet etmiyor. Daha açık ifadeyle haram yiyorsanız namaz huzur vermiyor, kalp itminan bulmuyor. Ailenizle, eşinizle, çocuğunuzla problem yaşıyorsunuz. Yani rızık dediğiniz şey aslında hayatı külliye dönüştüren bir şey. Bahsettiğiniz kitap, 40 maddede bir müslümanın parayla, dünyayla, mal ile olan ilişkisinde ayetler ve hadisler çerçevesinde/ışığında nasıl olması gerektiğini izah etmeye çalıştık. Mesela, çalışmanın bir ibadet olduğunu Allah'ın bizden çok fazla çalışmamızı istediğini günümüz müslümanlarına, özellikle de gençlere ve çocuklara benimsetmemiz gerekiyor. Çünkü İslam; fitri bir din olmasının bir gereği olarak ne Hristiyanlıktaki gibi tembelliği, fakirliği yüceltiyor ne de Yahudilikteki gibi çalışmayı ve serveti sırf bu dünya hayatı için amaçlıyor. Oysa güzel dinimiz her namazda, "رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً" (Rabb'im bize dünyada da ahirette de iyilik ver) duasını yaptırarak bize dünya ile ahiret arasında bir denge kurmamızı amaçlıyor. Her ibadetin bazı kuralları vardır. Kuralsız bir ibadet nasıl olmazsa, çalışıp kazanmanın bir ibadet olabilmesi için bu kurallara uyulması gerekmektedir.

» İslam iktisadı çalışmak isteyenlere son olarak ne tavsiye edersiniz?

İslam iktisat alanında akademik faaliyetlerde bulunabilmek için, paradigmamızı, kırmızı çizgilerimizi ayet-hadisler yani naslar olması gerekiyor. Nasların doğru anlaşılabilmesi ise sahabe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn, 3 nesil başta olmak üzere 14 asırlık bilgi birikimini, tecrübeyi yanlışlarıyla, doğrularıyla, hatalarıyla, sevabıyla dikkate almaktan geçiyor. Şayet dünya görüşünüzü batılı dünya görüşüne dayalı bilim anlayışı ve dünyada yegane ve alternatifsiz olarak sunulan konvansiyonel iktisat anlayışı belirliyor ise ortaya konulacak fikirlerin ve yaklaşımların İslami olması mümkün olmayacaktır. Mesela bu alanda çalışan dindar mütedeyyin bazı iktisatçıların, islam iktisadı diye bir şeyin olmayacağı, iktisadın bir tane, o da batının ürettiği iktisat olduğunu açıkça ifade ettiklerine şahit oluyoruz. Oysa Batı'nın eşyaya, insana, tabiata bakışının farklı olmasından dolayı iktisadın tanımından itibaren mevcut anlayıştan ayrı düşünüyoruz. Bu, batılı birikimi inkar etmek, görmezden gelmek anlamına da gelmemektedir. Ancak, yine pergel örneğine dönecek olursak, sabit ayak İslam'ın değerlerinde, hareket eden ayak ise modern hayatın gerçekliği içinde olmalı. İslam iktisadı alanında çalışacak kişiler, aktüel teori ve yaklaşımları takip ettiği gibi Osmanlı'daki

iktisadi içerikli tartışmaları da ayrıntısı ile bilecek. Sonuç itibarıyla yaklaşık 2-3 asra uzanan modern iktisat anlayışının insanlık için vâdettiği ekonomik hedefler giderek uzaklaşmaktadır. Her geçen gün zenginle fakir arasındaki refah farkı daha da büyümektedir. Zenginler daha çok zengin, fakirler daha çok fakir hale gelmektedir. İşte herkesin adil bir şekilde rekabet ettiği, nimet ve külfetin adil bir şekilde paylaşıldığı ekonomik bir sistemin oluşması için müslümanların daha fazla çalışması gerekmektedir. İslam medeniyetinin bu hedefi gerçekleştirebilecek zengin bir düşünce mirasına sahip olduğu kanaatindeyim. Bu potansiyeli açığa çıkarabilmek için genç ilim adamlarının İslami birikime ulaşabilmek için Arapçayı, Batılı birikime ulaşabilmek içinse İngilizceyi iyi derecede bilmelerini tavsiye ederim.

» Son olarak size göre İslam iktisadı 21. Yüzyıl insanına neler vadetmektedir?

İslam iktisadı, Muhammet Ekrem Han'ın ifadesi ile felahı vadediyor. Felah, inanıyorsanız hem dünya hem de ahiret mutluluğu demektir. İnanmasanız bile İslam iktisadı, emeğinizi korur, hakkınızı teslim eder ve tüm insanların şerefli ve onurlu bir hayat yaşayabilmesini amaçlar. Sonuç olarak İslam iktisadı, sadece Müslümanlara değil, tüm insanlık için adil bir ekonomik hayat vadediyor.

Hasan ATİK

Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi Doktora Programı
Maruf Vakfı İEE Araştırmacısı

MARUF VAKFI İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ 2024-2025 DERS DÖNEMİ

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü, Yüksek Lisans ve Doktora öğrencilerine yönelik güz dönemi ders programı 19 Ekim 2024 itibarıyla başladı. Enstitü bünyesinde Yüksek Lisans öğrencilerine yönelik Kur'an-Sünnet ve Ekonomi, İslam Ekonomisi Okumaları, İslam İktisat Tarihi, Ekonomiye Giriş dersleri verilirken Doktora öğrencilerine yönelik Kur'an-Sünnet ve Ekonomi, Ekonomi ve Ahlak, Bilimsel Araştırmaların Felsefesi, İslam Ekonomisi Araştırmaları dersleri verilmektedir.

Kur'an-Sünnet ve Ekonomi dersleri Enstitü Başkanı Sıtkı Abdullahoğlu tarafından verilmektedir. Ekonomi ve

Ahlak dersi Doç. Dr. Hakan Kalkavan tarafından, İslam Ekonomisi Okumaları dersi Maruf Vakfı Araştırmacısı Esmâ Vatandaş tarafından, İslam İktisat Tarihi dersi Prof. Dr. Faruk Bal tarafından, Bilimsel Araştırmaların Felsefesi dersi Doç. Dr. Enis Doko tarafından, İslam Ekonomisi Araştırmaları dersi Doç. Dr. Erhan Akkaş tarafından verilmektedir.

Enstitü bünyesinde yetişmiş araştırmacılarımız ise çeşitli iktisadi kavramların yeniden kritiğini yapmaktadırlar. Ana akım iktisadın temel kavramları olan "ihtiyaç", "emek", "sermaye", "borç" kavramlarının modern tanım ve bağlamlarından koparılıp yeniden düşünülmesi

üzerinde çalışmalarını yürütmektedirler. İslam varlık anlayışı üzerinden kavramların yeniden düşünülmesini amaçlayan bu çalışma, kitap projesi kapsamında ele alınmaktadır. Enstitümüz çeşitli program ve projelerle, akademik süreç takipleri ve seminerleriyle ders dönemine devam etmektedir. Bu bağlamda Yüksek Lisans ve Doktora grubu öğrencilerinin akademik süreçlerini takip eden akademik komisyonumuz bulunmaktadır. Ayrıca İslam varlık anlayışı doğrultusunda seminer programları da düzenlemektedir. 2024-2025 ders dönemi içerisinde ilk program Ömer Mahir Alper'in "İslam ve Özgürlük" semineri olmuştur.

MARUF VAKFI

MARUF VAKFI İEE 2024/25 PROGRAMI

DERSİN ADI	İŞLEYİŞ/KARAKTER	Y. LİSANS /SEMESTR				DOKTORA/SEMESTR				DERS HOCALARI
KUR'AN-SÜNNET ve EKONOMİ	ÖĞRETİCİ-MÜZAKERELİ	1	2	3	4	5	6	7	8	SITKI ABDULLAHOĞLU
İSLAM İKTİSAT FELSEFESİ	SEMİNER	1	2	3	4	5	6	7	8	SEMİNERLER ŞEKLİNDE
EKONOMİ ve AHLAK	SUNUM-MÜZAKERE					5	6	7	8	Doç. Dr. HAKAN KALKAVAN
İKTİSAT TARİHİ + İSLAM İKTİSAT TARİHİ	TAKRİR-MÜZAKERE		2	3						HASAN ATİK / Prof. Dr. FARUK BAL
İKTİSAT DÜŞÜNCE TARİHİ	ÖĞRETİCİ-MÜZAKERELİ				4					Doç. Dr. ADEM LEVENT
İSLAM İKTİSAT DÜŞÜNCE TARİHİ	ATÖLYE-SUNUM						6			Prof. Dr. FARUK BAL
EKONOMİYE GİRİŞ / İSLAMİ İLİMLERE GİRİŞ (Tefsir, Hadis, Fıkıh)	SEÇMELİ	1	2							FATMA NUR ŞAHİN / ABDULLAH KULUÇ
İSLAM EKONOMİSİ OKUMALARI	OKUMA-MÜZAKERE	1	2	3	4					ESMA VATANDAŞ
İSLAM EKONOMİSİ ARAŞTIRMALARI	ATÖLYE-SUNUM							7	8	Doç. Dr. ERHAN AKKAŞ
POLİTİK İKTİSAT ve İSLAM ÜLKELERİ	ÖĞRETİCİ-MÜZAKERELİ					5				Doç. Dr. ERHAN AKKAŞ
DAVRANIŞSAL İKTİSAT	TAKRİR-MÜZAKERE							7		
FİNANS ve BANKACILIK	ÖĞRETİCİ-MÜZAKERELİ			3						Prof. Dr. SERHAT YÜKSEL
İSLAMİ FİNANS VE BANKACILIK	ÖĞRETİCİ-MÜZAKERELİ				4					Prof. Dr. ABDURRAHMAN YAZICI
İSLAM İKTİSAT DİSİPLİNİ - USÛL /METODOLOJİSİ	TAKRİR-MÜZAKERE								8	SITKI ABDULLAHOĞLU /
ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ	ÖĞRETİCİ-ATÖLYE		2							Prof. Dr. SERHAT YÜKSEL
BİLİMSEL ARAŞTIRMALARIN FELSEFESİ	TAKRİR-MÜZAKERE							7		

YILLIK DERS SEMİNER OKUMA GRUBU ATÖLYE DÖNEMLİK DERS

Esmâ Vatandaş

Maruf Vakfı İEE Araştırmacısı

ÖZGÜRLÜK MESELESİ ÖMER MAHİR ALPER

Özgürlük günümüz dünyasının en çok ele alınan meselelerinden biri olarak karşımıza çıkıyor. Herkes özgürlüğün peşinde fakat özgürlüğün ne olduğunu, neye tekabül ettiğini gerçek bir sorun mu yoksa yapay bir sorun mu olduğunu ve en önemlisi İslam dini ile ilişkisini bilmeden bir şeyler söyleyebilmek çok mümkün değil gibi

görünüyor. Bu kaygıyla İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünden Ömer Mahir Alper'i davet ettiğimiz "İslam ve Özgürlük" başlığı altında bir seminer gerçekleştirdik. Alper özgürlüğün pek çok boyutu olan çok geniş bir mesele olduğuna dikkat çekerek başladı. İslam ve özgürlük olgularının yan yana gelip gelemeyeceği

sorusunu ortaya atarak aslında "özgürlük" meselesinin çok modern bir kavram olduğunu belirtti. Özgürlük olgusunun geleneksel sorunsallarımızda hiçbir zaman bir mesele olarak var olmadığını söyleyen Alper, siyaset düşüncesi açısından bakıldığı zaman ise kadim geleneğin literatüründe "adalet" ve "serbestlik" kavramlarının ön plana çıktığını ifade etti.

Alper'e göre Fransız ihtilalinden sonra Batı'daki girişimlerle birlikte bir "özgürlük meselesi" gündeme gelmeye başladı. Yani "yeni bir dünya" oluşmaya başlarken liberalizm, toplum sözleşmesi, burjuva kültürü ve tüm bunların bir parçası olarak özgürlük meselesi ortaya çıktı. Ardından modern dönemin gündeme getirdiği özgürlük meselesiyle paralel olarak Batı'da "zorunlu eğitim", "zorunlu askerlik", "zorunlu hizmet" gibi meselelerin de ortaya çıkmasının altı çizildi. Alper özellikle "zorunlu eğitim" uygulamasıyla -tabiri caizse- eğitim kurumları, okul adı altında fabrikalardan insan üretilmeye başlandığını öne sürdü. Çünkü zorunlu eğitim ile yıllarca tek tip öğretim altında insanların aslında kendi kazanımları ya da öz seçimleri diye bir şeyin mümkün olmadığını belirtti. Bugün yaygın kabulün aksine asıl Batı'dan Doğu'ya gidildikçe özgürlüklerin arttığını iddia eden Alper, doğuda herkesi, her bireyi, her kurumu veya her yapıyı kontrol edebilecek bir teknoloji olmadığını ve teknolojinin aşırı gelişmesinin aşırı kısıtlamaları da beraberinde getirdiğini dile getirdi. 18 saat çalışma zorunluluğuyla birlikte "köleliğin" ten rengi ayırımından çıkıp tüm insanlığa yayıldığını belirtti. Foucault'un bilgi-iktidar ilişkisi yaklaşımı, disiplin ve kontrol kavramları, hapishanenin icadı ve ceza-infaz sistemi gibi meselelerin

de yine modern sistemde ortaya çıkmış yeni meseleler olduğunu söyleyen Alper şöyle bir betimleme yaptı: Adeta "insan"lar üreten fabrikalardan hasbelkader fabrika hatası bir ürün ortaya çıkması durumuna karşılık hapishaneler üretildi. Ancak kadim gelenekte, klasik dünyada hapishane yok; sadece cezalar ve yaptırımlar var. Diğer yandan Foucault'dan alıntılanarak bütün bilgi mekanizmalarının iktidar tarafından sağlandığını ve kontrol edildiğini sözlerine ekledi. Alper, Modern dönemdeki dünyaya "özgür bir dünya" denildiğini ancak zorunlu eğitim, zorunlu askerlik, zorunlu çalışma(mesai) gibi kavramların bu düşünceyle bağdaşmadığını dile getirdi. Karanlık dönem diye anılan orta çağ döneminde dahi profesyonel askerlik uygulaması olduğunu söyleyen Alper, bunun sebebi olarak, iktidarın ve disiplinin "adam etme" ve "kontrol altında tutma" aracı olarak görülmesi olduğunu söyledi. Dolayısıyla Alper'e göre "özgürlük" meselesi aslında kapitalizm ve burjuva kültürünün bir getirisiydi. Çünkü kapitalizm ideolojisi varlığını "özgürlük maskesi" olmadan sürdüremezdi. Üretim-tüketim özgürlüğü denilen şey her şeyin "metaya dönüştürülebilirliği"ni ve "mülkiyet sahipliği"ni yaymaktan ibaret bir yaklaşımdı. Bu açıdan bakıldığında ise "özgürlük" demek özgürlüklükleri

savunmak" demek aslında, dünya kapitalist sisteminin kusursuz biçimde sürekliliğini sağlamaktan başka bir şey değildir. Alper, özgürlüğün aslında arzuların kısıktırılması, sonsuz isteklerin yaratılması ve bunları gerçekleştirebilmekteki engellerin aşılması olduğunu öne sürdü. Batıyla ilgili temel sorunların zemininde üretim-tüketim yollarının açılması ya da engellemesi olduğunu söyleyen Alper'e göre, bireylerin arzularının, beğenilerinin, özendiklerinin aslında Batı'nın egemenliğinde kişilere sunulan hatta dayatılanlardır. Alper, özgürlükse mesele, aslında orta çağın daha fazla "özgürlükler dönemi" olduğu ifade etti. Modern dünyada özgürlüğün ancak "özgürlük" olarak sunulan her şeyin terk edilmesiyle mümkün olabileceğini ekledi. Bununla birlikte basit halk düzeyinde, toplumsal üretim düzeyinde bir özgürlük olmadığını; zehirlerin, güçlü kimyasalların birer temizlik maddesi olarak sunulmasının ve insanlar tarafından da "sanki kendi tercihleriymiş gibi" kullanılmasının bunu açıkça gösterdiğini ifade etti. Sözlerinin sonlarına gelen Alper, özgürlük sorunun aslında insanlığın ve bugünün bir sorunu olmadığını kapitalizmin bir sorunu olduğunu söyleyerek bugün sadece insanları "özgürlüklerinden mahrum bırakan" şeylerin, "emek özgürlüğünün" tartışılabileceğini belirtti. Ardından Ali İmran

sureesinde geçen Hz. Meryem'in mabede adanması meselesinin salt öz bir iradeyle gerçekleşen bir bağışlamanın belki daha çok "özgürlük" olarak konuşulabileceğini öne sürdü. Yakın dönem sayılabilecek isimlerden Farabi'de özgürlüğün "hazların peşinde koşmaksızın iyi ve kötü arasında iyi olanı tercih etmek" şeklinde tanımlandığını dile getiren Alper, tasavvufta ise dünya ve egemenliğin etkisinden kurtularak Allah'a bağlı olmak, -serbest- yani başı bağlı olmak şeklinde açıklandığını belirtti. Sözlerini ve konuyu toparlamak isteyen Alper'e göre en yalın

ifadesiyle özgürlüğün sağlıklı düşünebilme ve bu düşünce doğrultusunda kararlı bir irade gösterebilme şeklinde iki boyutu bulunmaktadır. İnsan eğer sağlıklı düşünce yoksa hayvani insandır; eğer sağlıklı düşünce varsa fakat uygun irade gösterilmiyorsa o zaman da kötü insandır. Kadim geleneğin literatüründe "özgür olmak" değil "hür olmak" meselesi vardır. Hür olmak ise özgür olmak demek değil "soylu olmak, soylu davranmak" anlamındadır. Bu bilinçle özgürlük "iyiyi seçebilmek"tir. Özgürlük konuşulurken özgürlük tamam "ama ne için?"

sorusu sorulmalıdır. Mesela zorunlu eğitim içerisinde Avrupa merkezli, Battı merkezli olmayan bir düşünce bulunamaz. Oysa hakiki sufilerde "fakr" kelimesi Allah'tan başka üzerinde hiçbir kimsenin ve hiçbir kurumun egemenlik kurmadığı insan olarak tanımlanır. "Hevasını ilah edineni gördün mü? (Furkan 25/43) ayeti hatırlatan Alper sorununuzun aslında özgürlük sorunu olmadığını; bir kulluk sorunu olduğuna dikkatleri çekti. Alper kulluk meselesi anlaşıldığında özgürlüğümüzün nerede durduğunun anlaşılabileceğini vurgulayarak sözlerini tamamladı.

Fütüvvetten Ahiliğe: Tasavvufun İktisadi ve Sosyal Hayata Etkisi

Fütüvvet, Arapça'da "genç, cesur, yardımsever" anlamlarına gelen fetâ kelimesinden türemiştir. Sözlük anlamıyla "gençlik, dürüstlük ve yardımseverlik" gibi kavramları ifade eden fütüvvet, istilahi olarak Allah'ın emirlerine ve Hz. Peygamber'in sünnetine uygun bir yaşam sürmek ve bu yaşam tarzını benimsemiş kişilerle bir arada olmayı ifade etmektedir.

Fütüvvet kavramıyla ilgili çeşitli tanımlamaların yapıldığı bilinmekle birlikte yaygın olarak "bir kimsenin başkalarının hak ve menfaatlerini kendi menfaatlerinden üstün tutması, toplumsal refah ve mutluluğun sağlanması adına fedakârlık yapması, karşılık beklemeden iyilikte bulunması" şeklinde tanımlamalar yapılmıştır.

Fütüvvet, Hz. Peygamber'in "Ben mekârim-i

ahlâkı tamamlamak için gönderildim" hadisinde geçen "mekârim-i ahlâk" kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Modern toplumlarda karşılaşılan iktisadi ve siyasi sorunların temelinde genellikle ahlaki problemlerin yer aldığı görülmektedir. Bu durum, toplumsal düzenin sürdürülebilirliği açısından ahlâkın önemini vurgulamaktadır. Hz. Peygamber de söz konusu hadis-i şerifiyle, medeniyetin iktisadi ve siyasi inşasından önce ahlâki temellerin oluşturulması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda

fütüvvet, bireysel ve toplumsal ahlâkın en üstün seviyesini ifade eden "mekârim-i ahlâk" anlayışının bir tezahürü olarak değerlendirilmektedir.

Ahlâkın Mertebeleri

Ahlâkın mertebeleri üç kısma ayrılmakta olup, fütüvvet, Hz. Peygamber'in "Ben mekârim-i ahlâkı tamamlamak için gönderildim." (Muvatta, Husnül Hulk, 8) hadisinde geçen "mekârim-i ahlâk" kavramıyla özdeşleşen ve ahlâki mertebelerin en üstününü temsil eden bir anlayış olarak kabul edilmektedir.

İlk mertebe, hukukun egemen olduğu ve karşılık vermeye dayalı adalet anlayışını ifade eden şeriat seviyesidir. Bu seviyede, kişinin maruz kaldığı haksızlığa aynı şekilde

karşılık vermesi ve kısas talep etmesi ahlâki bir davranış olarak değerlendirilir. İkinci mertebe, daha ileri bir ahlâki olgunluğu ifade eder ve kişinin kendisine yapılan haksızlık karşısında intikam almak yerine affetmeyi tercih etmesiyle karakterize edilir. Kur'an-ı Kerim'de affetmeye ilişkin ayetler bu mertebeyi destekler niteliktedir. Üçüncü ve en yüksek mertebe ise kötülüğü affetmek ile yetinmeyip iyilikle karşılık vermeyi içerir. Bu, fütüvvetin özünü oluşturan bir erdemdir ve Fussilet Suresi 34. ayette bu yüce ahlâki davranış "İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav." şeklinde öğütlenmiştir.

Erdemli İktisat: Ahilik

Fütüvvetnameler, fütüvvet kavramını ayrıntılı bir şekilde ele alan ve tarihimizde bu konuyu içeren birincil kaynaklar olarak büyük bir öneme sahiptir. Bu eserlerde îsar, dürüstlük ve cömertlik gibi erdemli davranışlar, her Müslümanın sahip olması gereken temel ahlâki ilkeler olarak ifade edilmiştir. Ancak bu ahlâki ilkelerin özellikle ticaretle uğraşan esnaf ve sanatkârlar için daha fazla önem arz ettiği ve bu kesimin davranışlarında belirleyici bir rol oynadığı vurgulanmıştır.

Fütüvvet kavramı, özünü Kur'an ve Sünnet'ten alarak, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte pratik hayatta ahilik adıyla somut bir yapıya dönüşmüştür. Ahilik, Arapça'daki "ahî" kelimesinden türemiş olup

"kardeşim" anlamına geldiği ifade edilmekle birlikte, kavramsal olarak fütüvvetin ahlâki ve insani özelliklerini yansıtmaktadır. Zamanla, fütüvvetin temel ilkeleri yaygınlaşmış ve 13. yüzyılda kurumsallaşarak esnaf ve sanatkârlar arasında yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan ahilik teşkilatını oluşturmuştur. Bir başka ifadeyle, ahilik, fütüvvet ruhunun sosyal yaşamdaki bir yansıması olarak varlık kazanmıştır. Ahilikle birlikte ticaret, yalnızca ekonomik bir faaliyet olarak değil, aynı zamanda ahlâki ve toplumsal sorumlulukları içeren bir yapı olarak görülmeye başlanmış; böylece ahlâki ve iktisadi bir düzenin oluşumuna zemin hazırlanmıştır. Bu bağlamda, ahilik teşkilatının temelini oluşturan ve ticari hayatta belirleyici olan üç temel fütüvvet ilkesi, ahlâki değerlerin ekonomik alandaki somut yansımalarını anlamak açısından dikkatle ele alınmalıdır.

Fütüvvet ilkelerinin en temel ve belki de en belirleyici olanı, fütüvvet kavramıyla özdeşleşmiş bir anlayış olarak îsar ilkesidir. Îsar, sözlükte "bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma" anlamına gelirken, terim olarak "bir kimsenin, kendisi ihtiyaç içinde olmasına rağmen sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak için kullanması" şeklinde tanımlanır. Fütüvvet ilkeleri arasında îsar, bu anlayışın ruhunu en iyi şekilde açıklayan ve somutlaştıran bir ilke olarak öne çıkar. Nitekim İbn Arabi, îsar hakkında "îsar,

fetanın ziynetidir; o, arzuların kendisini kuşatmasına rağmen başkasını kendisine tercih eder" ifadeleriyle bu erdemın fütüvvet anlayışındaki önemini vurgulamıştır.

Ahılık teşkilatına mensup tüccarlar için îsar ilkesi, yalnızca ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda ahlâki bir sorumluluk olarak benimsenmiştir. Bu ilkeye bağlı olarak tüccarların temel amacı, yalnızca yüksek kazanç elde etmek değil, karşılarındaki insanların ihtiyaçlarını ve satın alma güçlerini dikkate alarak makul fiyatlarla satış yapmak olmuştur. Tüccarlar, kendilerini alıcıların yerine koyarak, onların ekonomik durumlarını gözetmiş ve bu doğrultuda ticari faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Bu yaklaşım, bir yandan ticaretin devamlılığına katkı sağlarken, diğer yandan ihtiyaç sahiplerinin ekonomik şartlarına uygun şekilde alışveriş yapmalarını ve temel ihtiyaçlarını karşılamalarını mümkün kılmıştır. Îsar ilkesinin bu şekilde uygulanması, hem bireyler arası dayanışmayı artırmış hem de toplumun iktisadi ve sosyal düzeninin ahlâki bir temele oturmasına katkı sağlamıştır.

Yalan söylemek, bireysel ve toplumsal hayatın hiçbir alanında kabul edilebilir bir davranış olmamakla birlikte, özellikle iş hayatında karşı tarafı aldatmaya yönelik gayri ahlâki bir tutum olarak daha ciddi sonuçlara yol açmaktadır. Ticaretle, daha fazla kazanç elde etmek amacıyla malın değeri veya özellikleri hakkında yanıltıcı bilgiler vermek

suretiyle tüketiciyi kandırmak ve aldatmak, fütüvvet ilkelerine tamamen aykırıdır. Bu tür bir yaklaşım, yalnızca ekonomik düzeni bozmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal birlikteliği ve kamu düzenini de tehdit eder.

Buna karşılık, fütüvvet ilkelerine bağlı bir esnaf, “Emrolunduğu gibi dosdoğru ol” (Hûd, 12) ayetinde ifade edilen emir doğrultusunda dürüstlüğü ilke edinerek hareket eder ve böylelikle toplumsal düzenin korunmasına ve sürdürülebilirliğine katkıda bulunur. Fütüvvet anlayışında dürüstlük, en temel değerlerden biri olarak kabul edilir ve ahi teşkilatlarına katılmanın ön koşullarından biri olarak görülür. Dürüstlük ilkesi, ticari faaliyetlerle sınırlı kalmayıp, toplumsal hayatın diğer alanlarını da olumlu yönde etkiler. Bu bağlamda, ticaret hayatında dürüstlük prensibine dayalı bir anlayışın benimsenmesi, daha ahlâki ve yaşanabilir bir medeniyetin inşasında önemli bir rol oynamaktadır.

Fütüvvet ilkelerinin en temel unsurlarından bir diğeri, cömertliktir. Fütüvvetnamelerin hemen hepsinde, fütüvvet ehlinin nitelikleri arasında cömertlik özellikle vurgulanmakta ve bu erdem, ahilik teşkilatının da vazgeçilmez ilkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ahilik teşkilatında cömertliğin önemi öylesine büyüktür ki, ahiliğin kökenine dair açıklamalarda bile bu erdeme işaret edilmektedir. Bazı görüşlere göre ahilik kelimesi,

Arapça'daki “ahi” (kardeşim) kelimesinden türemişken, diğer bazı görüşlerde Türkçe'deki “aki” (eliaçık, cömert) kelimesinden türediği belirtilmiştir. Bu farklı yorumlar dahi cömertliğin, ahilik kavramının merkezinde yer aldığını göstermektedir.

Fütüvvet anlayışını benimseyenler, “Veren el, alan elden hayırlıdır” hadisini rehber olarak ticarete dürüstlük ve adaleti esas almış, kimsenin hakkını geçirmemeye ve tartı ile ölçüye dikkat etmeye özen göstermiştir. Aynı zamanda, kazançlarından fakir ve muhtaçlara infak etmeyi bir sorumluluk olarak görmüşlerdir. Bu yaklaşım, hem bireysel ahlâki yüceltmış hem de toplumda ekonomik ve sosyal dayanışmayı güçlendirmiştir. Cömertlik, fütüvvet ve ahilikte toplumsal refahı artıran önemli bir erdem olarak temel rol oynamıştır.

Sonuç olarak, fütüvvet ilkeleri, sadece bireysel ahlâki değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik düzeni de şekillendiren temel bir anlayışı temsil etmektedir. Ahilik teşkilatı, fütüvvetin özünü ve ilkelerini pratik hayata yansıtarak, ticaretin yalnızca bir ekonomik faaliyet değil, aynı zamanda ahlâki sorumluluk taşıyan bir süreç olmasını sağlamıştır. İsar, dürüstlük ve cömertlik gibi erdemler, toplumsal refahı artıran ve dayanışmayı güçlendiren unsurlar olarak ahilikte merkezi bir yer tutmuştur. Bu ilkeler, sadece geçmişteki sosyal ve ekonomik yapıyı şekillendirmekle kalmamış, günümüzde de ahlâki temeller üzerinde inşa edilecek daha adil ve sürdürülebilir bir toplum için bir model sunmaktadır.

Meliha Nur Köstepen

Marmara Ü. İslam Ekonomisi ve Finansı Doktora Programı
Maruf Vakfı İEE Doktora Grubu

Sürdürülebilirlik: Gerçek Bir Çözüm Mü, Yeni Bir Slogan Mı?

Sürdürülebilirlik, modern ekonomilerde çevresel, toplumsal ve ekonomik dengeleri korumaya yönelik bir kavram olarak öne çıkmakta ve genelde kaynakların gelecek nesillere aktarılabilir bir şekilde kullanılmasını savunmaktadır. Bu anlayış, İslam ekonomisinin temel ilkeleriyle önemli paralellikler içermekle birlikte, bazı önemli farklılıklar ve eleştirilere de kapı aralamaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramı, İslam'ın tabiatı koruma ve dengeli bir yaşam sürme anlayışıyla önemli ölçüde uyum göstermektedir. Kur'an ve Sünnet, israfın yasaklanması "İsraf etmeyin. Allah israf edenleri sevmez."¹ ve kaynakların dengeli kullanımı üzerine vurgu yapmakta ve bu durum modern anlamda sürdürülebilirliğin önemli bir ögesi olan çevresel korunmayla örtüşmektedir.

İslam ekonomisi faiz yaşı ile finansal sistemlerde büyük krizlere neden olan dengesizlikleri önlemeye çalışmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramının sosyal boyutu da İslam'da zekat, infak

ve yardımlaşma öğeleriyle desteklenebilmektedir. Bu uygulamalar, yoksulluk ve eşitsizlik gibi toplumsal sorunları azaltarak ekonomik sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır. Özellikle gelir dağılımını düzenleyen ve malın topluma fayda sağlamasını öngören sistem, modern sürdürülebilirlik yaklaşımının ötesinde bir sosyal adalet vizyonu sunmaktadır. İslam ekonomisi, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği birbirinden ayrı değil, iç içe geçmiş bir şekilde ele almaktadır. Toplumsal fayda, yalnızca ekonomik büyümeyle değil, manevi ve ahlaki değerlerin hayata geçirilmesiyle sağlanabilmektedir. Modern sürdürülebilirlik, genellikle çevre koruma ve ekonomik kalkınmayı merkeze alırken, İslam ekonomisi bu yaklaşıma ahlaki bir çerçeve ekleyerek daha bütüncül bir anlayış sunmakta ve toplumsal eşitsizliklere çözüm bulurken, bireyler arası paylaşım ve dayanışmayı da bir sorumluluk olarak görmektedir. Bu bağlamda, İslam ekonomisi yalnızca bir finansal sistem değil, aynı zamanda adalet ve sorumluluk bilinciyle hareket

eden bir yaşam biçimidir.

Sürdürülebilirlik genellikle seküler bir temele dayanmakta ve insanı tabiatın merkezine koymaktadır. Oysa İslam, insanoğlunu yeryüzünde bir halife olarak tanımlamakta ve insanların tabiatı sırf kendi çıkarları için kullanmalarını kınamaktadır. Bu nedenle, modern sürdürülebilirlik yaklaşımları bazen İslam'ın tevhit, adalet ve ahiret anlayışıyla çelişebilmektedir. Modern ekonomilerin çoğu, sürdürülebilirlik kavramını tüketim odaklı yaklaşımlarıyla yüzeyselleştirmektedir. Birçok sürdürülebilirlik politikası, yalnızca "daha az zararlı" tüketim alışkanlıkları geliştirmeye odaklanmaktadır. Ancak bu yaklaşım, tüketimin temel motivasyonlarını veya aşırı tüketimin sosyal ve çevresel sonuçlarını sorgulamamakta, bunun yerine, "yeşil" veya "etik" ürünlerin piyasaya sürülmesi gibi çözümlerle, bireylerin tüketim seviyelerini sorgulamaksızın sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşabileceği varsaymaktadır. Bu tür yüzeysel uygulamalar, İslam'ın önerdiği üretim

¹ En'am Suresi 141. Ayet

ve tüketim anlayışından uzaklaşarak, sorumluluk ve adalet temelli bir dönüşüm yerine, mevcut tüketim kültürünü sürdüren bir yaklaşımı pekiştirmektedir. Sürdürülebilirlik politikalarının bazen yalnızca çevre korumaya odaklanarak toplumsal adaleti ihmal etmesi, İslam ekonomisinin bütüncül yaklaşımıyla çalışmaktadır. Ayrıca yeşil yatırımlar gibi modern uygulamalar, sürdürülebilirliği ekonomik kâr odaklı bir yaklaşıma dönüştürerek İslam'ın ahlaki sorumluluk anlayışından uzaklaşabilmektedir. İslam ekonomisi, çoğu kez sadece tüketimi değil, aynı zamanda üretim ve paylaşım süreçlerini de ahlaki bir boyutta ele almaktadır. Ancak modern sürdürülebilirlik uygulamaları genelde küresel kapitalizmin içine entegre edilmiş bir şekilde yürütülmekte, bu da İslam'ın öngördüğü dönüşümden uzak kalmaktadır.

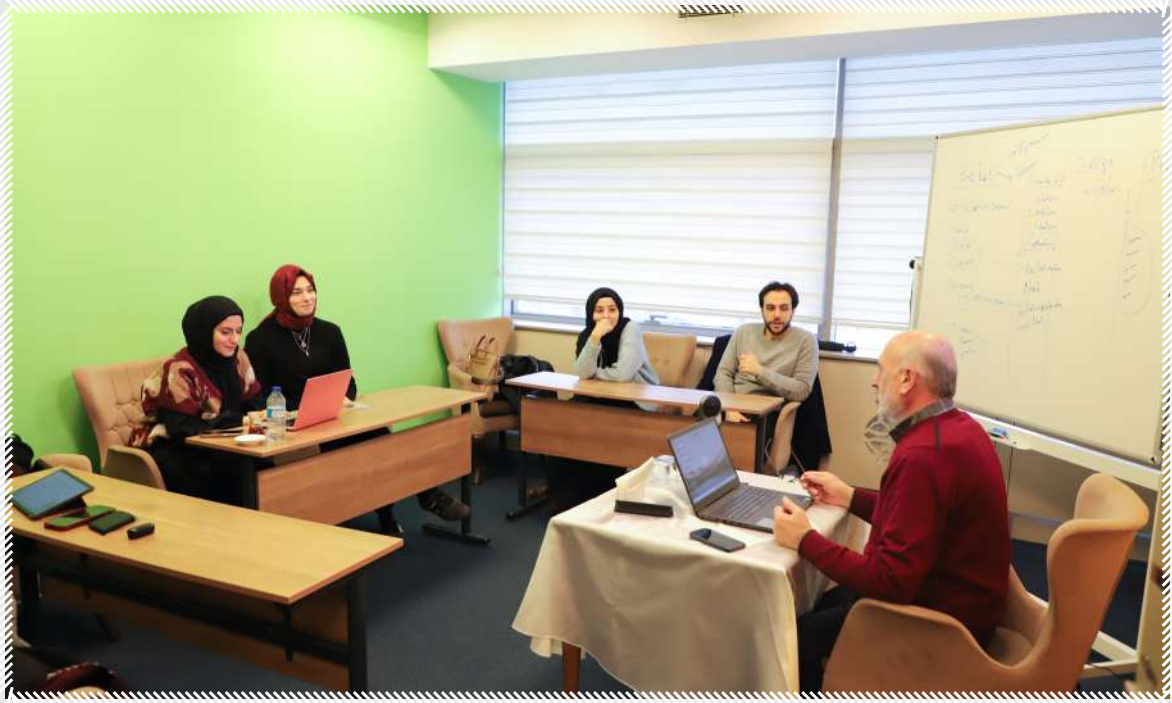
Sürdürülebilirlik, İslam Ekonomisi'nin temel ilkeleriyle önemli bir uyum sergilerken, bazı noktalarda seküler ve yüzeysel yaklaşımları

nedeniyle eleştirilmektedir. İslam ekonomisi, sürdürülebilirliği daha derin bir ahlaki temele dayandırmakta; bu da insanın tabiatla olan ilişkisini sadece faydacı bir bakışa değil, sorumluluk temelli bir anlayışa yöneltmektedir. Modern sürdürülebilirlik çoğu zaman çevre ve ekonomik kalkınma dengesi üzerine yoğunlaşırken, İslam bu yaklaşıma manevi bir perspektif eklemektedir. Bu sadece çevrenin korunmasını değil, aynı zamanda bireylerin ve toplumların ahlaki sorumluluklarını da içeren bütüncül bir çerçeve sunmaktadır.

Özellikle modern dünya sisteminde artan küresel iklim krizleri, ekonomik eşitsizlikler ve sosyal adaletsizlikler göz önüne alındığında, İslam'ın sürdürülebilirlik vizyonu

daha adil ve kapsayıcı bir vizyon sunacaktır. Bu vizyon, doğal kaynakların bir emanet olarak korunmasını, bireysel lüks yerine kolektif refahın önceliklendirilmesini ve uzun vadeli toplumsal sorumlulukların gözetilmesini de beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, bu modelin hayata geçirilmesi, bireylerin davranış değişikliğinin ötesinde, toplumsal yapılar ve ekonomik sistemlerde köklü değişiklikleri zorunlu kılmaktadır. İslam ekonomisinin önerdiği paylaşımcı ve adalet temelli yaklaşım, sürdürülebilirlik kavramına yeni bir derinlik kazandırma potansiyeline sahiptir. Ancak bu potansiyelin tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için hem bireysel hem de kurumsal düzeyde kapsayıcı politikalar ve uygulamalar geliştirilmelidir.

Kur'an, Sünnet ve Ekonomi Ders Değerlendirmesi

2024-2025 yılı doktora programı kapsamında işlenen Kur'an, Sünnet ve Ekonomi dersi, ekonomik sistemlerin çeşitli boyutlarını Kur'an ve Sünnet perspektifinden ele almaktadır. Önceki dönemlerde, ekonomik dağılımı etkileyen ve engelleyen faktörler üzerinde durulurken, bu yılın güz döneminde makro iktisat konularına odaklanılmıştır.

Ekonomide kamu etkisi ve denetimi dersin ilk gününde, devletin ekonomiye müdahale edip etmemesi tartışılmış ve bu konudaki çeşitli iktisat okullarının yaklaşımları özetlenmiştir. İktisat tarihi boyunca devletin ekonomideki rolü; merkantilizmin devletin yoğun müdahalesini savunan ilk sistem olarak ortaya çıkışı, klasik ekonominin

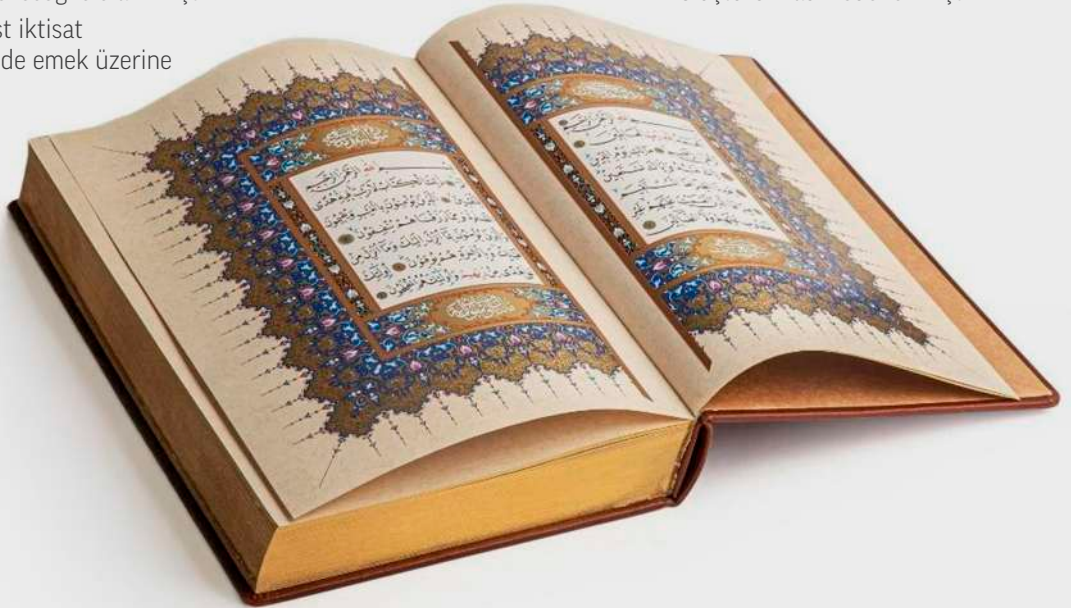
“bırakınız yapsınlar” anlayışıyla piyasanın kendi kendini düzenleyebileceği görüşü ve marjinalist yaklaşımın bireylerin fayda maksimizasyonu odaklı bireysel tercihlerini vurgulaması ile şekillenmiştir. Ders boyunca, yukarıdaki tüm tartışmalar İslam'ın ekonomi anlayışı çerçevesinde yeniden ele alınmış ve devletin ekonomideki rolü, kamu

yararını ve sosyal adaleti sağlama üzerine yoğunlaşırken, serbest piyasa düzenine karşı toplumun genel çıkarını gözeten dengeli bir müdahale anlayışını benimsemesi üzerinde durulmuştur. Modern ekonomide bireysellik ön planda tutulurken, İslam ekonomisi bireyi toplumsal sorumluluğun bir parçası olarak konumlandırır ve bu çerçevede bireysel çıkar ile toplumsal fayda arasında bir dengenin kurulması gerektiği vurgulanmıştır. İslam ekonomisinde emek, hem kutsal bir değer hem de ekonomik faaliyetlerin temel unsuru olarak kabul edilir. Tartışmalar, emek tartışmalarının yoğun olarak yapıldığı Marksist iktisat düşüncesi bağlamında da ele alınmıştır. Modern merkez bankalarının para politikaları ise faiz oranları ve para arzı üzerindeki etkileriyle tartışmaya açılmış ve bu politikaların İslam ekonomisi çerçevesinde nasıl yorumlanabileceği ele alınmıştır.

Marksist iktisat düşüncesinde emek üzerine

yoğunlaşan tartışmalar neticesinde ortaya çıkan emek-değer teorisi, emeğin bölüşümdeki payını değerlendiren teori olarak dikkat çekmektedir. Bu teori, ekonomik bölüşüm meselesinde mevcut kaynakların üretim sürecinde alacağı paya dair tartışmalara İslam ekonomik düşüncesi bağlamında farklı bir bakış açısı sunmak amacıyla önemli bir temel oluşturmaktadır. Bu bağlamda, önemli sorular gündeme gelmiştir. Bunlardan birisi, doğal kaynakların olmaması durumunda emeğin bir anlam ifade edip etmeyeceği sorusudur. Bu mesele, Marksist düşüncenin temelini oluşturan emek kavramının anlaşılması ve İslam iktisat düşüncesindeki konumunun nerede olduğuna dair tartışmaları başlatmak için kritik bir nokta olarak öne çıkmıştır. Emek-değer teorisinin yanı sıra, fayda-değer teorisine

dair iktisat okullarının görüşleri de ele alınmış ve müzakere edilmiştir. Bu tartışmalar, ekonomik değerlendirmenin çeşitli boyutlarını kavramak adına önemli bir alan oluşturmuştur. Son olarak, İslam iktisadında para meselesine dair yaklaşımlar da tartışma kapsamına dahil edilmiştir. Bu bağlamda, merkez bankasının para arzını kontrol etmesiyle devletin ekonomiye müdahalesi özelinde değerlendirmeler yapılmış ve İslam ekonomisinin, mevcut kaynaklar ve bu kaynakların dağılımına dair yaklaşımlarının belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanında, bu dağılım düzeninde devlet mekanizmasının görev ve sorumluluklarının belirlenmesi ikinci esas olarak ortaya konmuştur. Bu noktada, devletin ekonomiye müdahalesi ders kapsamında İslam ekonomisi alanı özelinde tartışılarak bir yol haritası oluşturulması hedeflenmiştir.

Nurbanu Tekin

Marmara Ü. İslam Ekonomisi ve Finansı Doktora Programı
Maruf Vakfı İEE Doktora Grubu

Ekonomi ve Ahlak Ders Değerlendirmesi

Ekonomi biliminin felsefi, antropolojik ve düşünsel altyapısını irdelemeye yönelik bir ders olan Ekonomi ve Ahlak dersi, Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü doktora programının bir parçasıdır. Doç. Dr. Hakan Kalkavan tarafından verilen bu dersin müfredatı dört döneme yayılmış vaziyettedir. İlk iki dönemde içlerinde Ahmet Cevizci, Hümeysra Özturan gibi ülkenin felsefe alanında çokça tanınan kaliteli akademisyenlerinin ahlak felsefesi ile ilgili eserlerini işledik. Ahlak

felsefesinin temellerini, ahlakın ne olduğunu, ne olmadığını, çeşitlerini, tarihte ve günümüzdeki problemlerini akademik bir üslupla tartıştık. Üçüncü dönemde ise evvela ahlaki müeyyide kavramı üzerinde durduk. Ahlaki müeyyidenin ekonomi ile bağları üzerine “İdeal bir ekonomik sistemde ahlaki müeyyideler nasıl olmalı?” sorusunu sorduk. Bu sorunun benim aklımda uyandırdığı fikir kapitalist düşünce sisteminin bireye sınırsız özgürlükler vermesi ya da Marksist düşüncenin tam

aksine bireyin özgürlük alanını tamamen daraltması meselesi oldu. Bunlardan birini ideal sistem olarak görmek yerine alternatif bir sistem inşa etmek mümkün olabilir miydi? Ahlaki müeyyideler için alternatif bir ekonomik sistem inşa etmek adına hangi düşünce biçimini temele almak gerekirdi? İdeal ekonomik sistem ne bireyi ne de toplumu merkeze almalıydı. Yeri geldiğinde bireyi yeri geldiğinde toplumu gerektiği ölçüde merkezileştirmeliydi. Bu tamamen zamanlama ile alakalıydı bir bakıma. Öte

yandan insanın kendisine fırsat verildiği zaman karını maksimize etmek için her şeyi yapabilmesi Hobbes ve Hume gibi birçok filozofa göre doğasının bir gereğidir. Yani insan çıkarıcıdır. O halde insanın ahlaki bencilce hareket etmeyi öngörüyorsa bu tarz bir ahlak göreceli bir ahlak olarak karşımıza çıkıyor. Başka bir deyişle neyin ahlaki olup olmadığına insan kendi karar veriyor. Elbette böyle bir toplumda ahlaki müeyyiden söz edemeyiz. Çünkü herkesin ortak olarak kabul ettiği normlar mevcut değildir. Öte yandan yeryüzünde tarih boyunca dinin getirdiği ahlaki müeyyideler her zaman rağbet görmüştür. Söz gelimi ölçü ve tartıda hile yapan kavmi Allah'ın helak ettiğini bilen bir Müslüman bu konuda dikkatli davranma eğilimine sahiptir. Eğer Allah Kur'an'da bu şekilde bir ikazda bulunmasaydı hak yemek o kadar da büyük bir problem olarak algılanmayacaktı belki de.

İlerleyen haftalarda "İktisadi antropoloji" kavramı üzerine konuşuldu. İnsanlığın ilk çağlarındaki ekonomik faaliyetlerin neler olduğu ve bu insanların geçim stratejileri üzerine mülâhazalarda bulunuldu. İnsanlığın besin arayıcılığından besin üreticiliğine kadar giden serüveni ekseninde tarımın gelişimi konuşuldu. İktisadi antropologlar kapitalizm öncesi uygarlıklarda kapitalizmin izlerini sürmeleri; arz, talep,

fiyat ve para gibi terimlerin geçmiş uygarlıklardaki karşılıklarını araştırmaları gibi meselelere açıklık getirildi. Bir iktisat tarihçisi olan Karl Polanyi'nin değiş tokuş biçimlerine getirdiği açıklamanın karşılıklılık ve yeniden dağıtım kavramları üzerinden okunduğu saptandı. Buna göre karşılıklılık; belirlenen süre içinde verilen bir hediyein karşılığını vermeyi ve bu hediyein karşılığının nispeten aynı olması gerektiği tezidir. Yeniden dağıtım ise ürünlerin merkezi bir noktaya aktarılması ve oradan uygun görülen şekilde topluma yeniden pay edilmesidir.

Sonraki haftalarda Değiş Tokuştan Süpermarkete isimli kitabın Değiş Tokuş Çağı isimli bölümü incelendi. Bu kitabın üslubu hikaye anlatımı gibiydi. Bir kabilenin başka bir kabileye bazı ürünleri verebilmek için açık bir alanda bırakıp neredeyse gözden kaybolacak kadar uzaklaşması ve diğer kabilenin o ürünleri alıp aynı şekilde karşılıklarını vermesi hikayevari bir şekilde anlatılmış ve bu öykünün bağlamında değiş tokuşun tarihi işlenmişti. İnsanların birbirlerinden bu kadar korkarken daha sonra çıkarları doğrultusunda sosyalleşmeleri ve trampa uygulamalarına başlamaları ve günümüze kadar süren süreçte alışverişin bu denli hızlı bir hal alması oldukça ilgi çekicidir. İlk çağlarda değiş tokuşun katı törensel kurallarla icra edilmesi onu mistik bir kisveye

büründürmektedir. Zamanla bu törensel gecikmeler yerini çiftçilerin ve balıkçıların yüz yüze alışverişlerini yapmasına bırakmıştır. Değiş tokuş yapılan yerin belirlenmesi Pazar kavramını ortaya çıkarmıştır.

Sonraki hafta paranın ilk şekilleri üzerine tartışıldı. Yine yukarıda bahsettiğimiz eserin "Ödeme Aracı Olarak Sığır" başlıklı bölümü temelinde konu ilgi çekici bir şekilde ele alındı. Eski çağlarda henüz bildiğimiz anlamdaki para icat edilmeden önce para olarak kullanılan nesneler bazen bir sığır sürüsü bazen de çuvalar dolusu pirinç olabilmektedir. Bir insanın ne kadar zengin olduğu sahip olduğu büyükbaş hayvan miktarından anlaşılmaktaydı. İnsanlık ilk kez "Kolay elde edilebilen, herkes için standart ve kolay saklanabilen değer ölçüsü nedir?" sorusunu sorduğu zaman "para" kavramının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Ardından deniz kabukları ve bazı taşlar, demir gibi dayanıklı ve tartılabilen madenler ve nihayet altın ve gümüş para olarak kullanılmaya başlandı.

Dersin son kısmında iktisadi faaliyetin ve paranın tarihi üzerine tartışmalarda bulunuldu. Bu dersin asıl amacı olan ekonomi ve ahlak ilişkisini anlayabilmek için öncelikle ahlak kavramını tüm boyutlarıyla ele alındı ve akabinde iktisadi faaliyetin kökeni ve antropolojisini irdelendi.

Meliha Nur Köstepen

Marmara Ü. İslam Ekonomisi ve Finansı Doktora Programı
Maruf Vakfı İEE Doktora Grubu

Bilimsel Araştırmaların Felsefesi Ders Değerlendirmesi

Doç. Dr. Enis Doko tarafından verilen Bilimsel Araştırmaların Felsefesi dersi, bilimin metoduna dair bir derstir. Bu derste, bilimin temel metodolojisi, felsefi temelleri ve bilimin içsel eleştirisi detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ders, özellikle Aydınlanma dönemi ile başlayan bilim ve felsefe ayrımına odaklanarak bu ayrımın ortaya çıkışının nedenlerini ve sonuçlarını sorgulamaktadır. Felsefi soruların bilimsel düşünceye nasıl etki ettiği, bilimin metodolojisinin özellikle tümevarım, tümdengelim, deneysel doğrulama ve

yanlışlama gibi yaklaşımlar üzerinden analiz edilmesi dersin temel çıkış noktalarını oluşturmaktadır.

Dersin işlediği en önemli başlıklardan biri, bilim ve felsefe arasındaki tarihsel geçişlerdir. İki disiplinin ayrımı Aydınlanma Çağı ile belirginleşmiştir. Bu ayrışmanın temeli, rasyonalistler (Descartes, Leibniz, Spinoza) ve empirisistler (Bacon, Hume, Locke, Mill, Smith) arasındaki tartışmalara dayandırılmıştır.

Empirisist geleneğin özellikle tümevarım metodunu öne çıkarması, bilimsel metodun gelişimi açısından

önemli bir dönüşüme işaret eder. Ancak Hume'un tümevarıma yönelik eleştirileri ve tümevarımın bir çevrim içerisinde kalması gibi sorunlar bu metodun eleştirisini derinleştirmiştir. Ayrıca ders, bilim felsefesinin gelişiminde öne çıkan pozitivizm, yanlışlamacılık (Popper) ve Bayes doğrulama yaklaşımlarını detaylıca ele alarak bilimin metodolojik evrimini gözler önüne sermiştir. Dersin bir diğer önemli içeriği, bilim felsefesinin problemleridir. Şu sorular öne çıkmıştır:

» Bilimsel bir iddianın bilimsel olup olmadığını

nasıl anlarız?
(Demarkasyon problemi)

- » Bilimsel metodun doğrulama yerine yanlışlama üzerinden mi ilerlemesi gerekir? (Popper'in yanlışlamacılık anlayışı)
- » Bilimsel teorilerin eksik belirlenim problemi nasıl aşılabilir? (Quine-Duhem Tezi)

Bu problemler, bilim felsefecileri tarafından çeşitli modeller üzerinden ele alınmıştır:

- Deduktif-Nomolojik Model (Pozitivist)
- Nedensellik Modeli (Lewis-Salmon)
- Birleştirici Model (Friedman ve Kitcher)
- Pragmatik Model (Bas Van Fraassen)

Her modelin bilimi açıklama şekli farklılık gösterse de, bu çeşitlilik bilimsel bilgiye eleştirel bir perspektif kazandırmakta ve bilimsel açıklamaların öznel, bağlamsal ya da sistematik boyutunu göstermektedir. Bilim felsefesi, bilimsel bilgi üretiminin temellerini, yöntemlerini ve tarihsel gelişimini anlamaya çalışan bir disiplindir. Özellikle Aydınlanma dönemine damga vuran bilim anlayışı, bilim sosyolojisi bağlamında ele alınarak tartışılmıştır. Bu çerçevede realizm tezi, bilimin evrenle ilgili nesnel bilgi ürettiğini savunurken, demarkasyon tezi bilimsel olan ve bilimsel olmayan açıklamaların ayrımını vurgulamıştır. Ayrıca, teoriler

ile gözlemler arasındaki bağımsızlık, bilimin kümülatif bir şekilde ilerlemesi, bilimsel terimlerin kesin anlamlara sahip olması ve deneyliliğin bilimin temel dayanaklarından biri olması gibi konular da incelenmiştir. Bilim insanının esinlenme kaynakları (örneğin, fal, rüya ya da siyasi fikirler) farklı olsa da, bu fikirlerin bilimsel bir temele oturtulması gerektiği belirtilmiştir. Bilimlerin hiyerarşik yapısına ve bilimsel yöntemlerin sistematik yapısına da vurgu yapılmıştır.

Thomas Kuhn'un bilim anlayışı ise paradigmalar kavramı etrafında şekillenmiştir. Normal bilim ve devrimci bilim olarak ikiye ayrılan bilimsel süreçlerde, paradigmanın rolü belirleyicidir. Normal bilim, mevcut paradigmalara dayanarak bulmaca çözme çabası olarak tanımlanırken, anomali birikimi ve çözilemeyen problemler sonucunda kriz dönemleri yaşanır ve bu krizler paradigma değişimini beraberinde getirir. Devrimci bilim dönemlerinde ise yeni paradigmaların ortaya çıkması söz konusu olur. Ancak Kuhn'un bu yaklaşımı, paradigmanın varlığı, devrimlerin krizle ortaya çıkma zorunluluğu ve paradigmanın muğlak yapısı gibi noktalardan eleştirilmiştir. Ayrıca, sosyal ve fen bilimlerini birbirine yaklaştırdığı için bazı çevreler tarafından bilim düşmanı olarak tanımlanmıştır.

Kuhn'un yaklaşımına alternatif olarak Lakatos, paradigmalar yerine araştırma

programları kavramını ortaya koymuştur. Lakatos'a göre, aynı anda birden fazla araştırma programı var olabilir ve bunlar ilerlemeci bir çerçevede ele alınabilir. Araştırma programları, değiştirilemez temel varsayımlar olarak tanımlanan katı çekirdek ve alternatif açıklamalara açık esnek yapıdaki koruyucu kemer olarak ikiye ayrılmıştır. Bu yaklaşım, bilimsel bilginin hem dogmatik hem de ilerlemeci bir yapıya sahip olduğunu savunur. Bilim felsefesi, bilgiye ulaşma yollarını sorgularken, bilimsel yöntemin dayandığı temelleri çeşitli bakış açılarından ele almayı sağlar. Bu tartışmalar, bilimin hem tarihsel hem de felsefi çerçevesini anlamamıza önemli katkılar sunar.

Bu ders, bilimsel düşüncenin metodolojik temelleri ve felsefi çerçevesi üzerinde derinlemesine bir inceleme yapma fırsatı sunmuştur. Aydınlanma dönemi ile başlayan bilim ve felsefe arasındaki ayrımın kökenleri ve bu ayrımın bilimsel düşünce üzerindeki etkileri kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bilimin temel yöntemleri olan tümevarım, tümdengelim, deneysel doğrulama ve yanlışlama gibi yaklaşımlar detaylı bir şekilde tartışılmış ve bu metodolojilerin bilimsel bilgi üretimindeki yerleri analiz edilmiştir. Dersin odak noktalarından biri, bilim felsefesinin temel problemleri olmuştur. Bu problemler arasında demarkasyon problemi, Popper'in yanlışlamacılık anlayışı ve teorilerin eksik

belirlenim sorunları gibi konulara değinilmiş ve bilimsel bilginin doğasına yönelik eleştirel bir bakış geliştirilmiştir. Ayrıca, farklı bilimsel modellerin (pozitivist, nedensellik, pragmatik vb.) bilimi açıklama biçimleri değerlendirilmiş ve her bir modelin bilime katkı sağlama

şekli üzerinde durulmuştur. Thomas Kuhn'un paradigma teorisi ve Lakatos'un araştırma programları gibi yaklaşımlar, bilimsel bilginin evrimini ve gelişimini anlamada önemli bir perspektif sunmuştur. Dersin bir diğer önemli yönü, bilimsel bilgi üretimi ile sosyal bilimler arasındaki ilişkiyi

tartışarak, bilimsel metodun çok boyutlu bir çerçevede nasıl değerlendirilebileceğini göstermesidir. Bu dersten elde edilen kazanımlar, bilimsel düşünceyi daha derinlemesine ve eleştirel bir bakış açısıyla sorgulama becerisi kazandırmıştır.

« İEE DERS DEĞERLENDİRMELERİ »

M. Emin Gürsoy

Marmara Ü. İktisat Tarihi Doktora Programı
Maruf Vakfı İEE Doktora Grubu

İslam Ekonomisi Araştırmaları Ders Değerlendirmesi

Doç. Dr. Erhan AKKAŞ hocamız tarafından verilen İslam Ekonomisi Araştırmaları dersi, haftalık kitap tahlili formatında ve herkesin ikişer kitabın moderasyonunu üstlendiği bir biçimde

işlenmiştir. İncelemelere modern çağın klasikleri haline gelmeye başlayan metinlerin tahliliyle giriş yapılmış ve devamında İslam Ekonomisi üzerine yazılmış daha güncel çalışmalar ele alınmıştır.

Başlangıç olarak Weber'in kapitalizme bir zihniyet kökeni bulma çabasının sonucu olan ünlü eseri "Kapitalizmin Ruhü ve Protestan Ahlakı" ile Polanyi'nin kapitalist zihniyetin antropolojik ve sosyolojik

kökenlerini açığa çıkarmaya çalıştığı meşhur eseri “Büyük Dönüşüm” değerlendirilmiştir.

Akabinde ise sırasıyla Hengstmengel’in ekonomi biliminin teolojik kökenlerini ve teolojik fikirlerin Orta Çağ sonrası ekonomik düşünce üzerindeki etkilerini incelediği “İktisat ve Tanrı” adlı eseri; Oktay’ın kapitalist büyüme modelinin sağlıksız yapısını eleştirdiği ve Batı iktisat düşüncesinde faizin kabulünün hileli bir süreçle nasıl yaygınlaştığını anlattığı “İktisatçıların Tutarsızlığı: Faiz Hilesi” isimli çalışması; İrfan’ın finans sektöründe bizzat görev yapması sonucunda edindiği tecrübelerinden yola çıkarak kaleme aldığı ve olumlanabilecek yönlerine de yer vererek ortaya koyduğu bir İslami finans eleştirisi niteliğindeki “Cennet Bankerleri” adlı kitabı tartışılmıştır. Sonrasında ise sırasıyla Rudnycky’n Malezya’daki İslami finans faaliyetleri ve girişimleri üzerine yoğunlaştığı ve Kuala Lumpur’un tıpkı Londra ve New York gibi bir finans merkezine evrilme ihtimalini incelediği “Borcun Ötesinde: Küresel Finansta İslami Deneyimler” adlı eseri; Lewis’in ve Kaleem’in finans -ve özellikle faiz yasağı- ekseninde İbrahimi dinlerin iktisadi hükümleri üzerine yaptıkları bir karşılaştırmadan

yola çıkarak finans faaliyetlerde ahlaki bir pusulanın gerekliliğini vurguladıkları “Din ve Finans” isimli çalışması; Asutay’ın ve Şafiullah’ın altı temel ilkeye dayandırdıkları ve İslam Ahlak Ekonomisi şeklinde tanımladıkları yaklaşımı ve bu teklifin mümkün kılabileceğini düşündükleri kalkınmayı ele aldıkları “İslami Kalkınma İçin Bir Model” adlı kitabı tartışılmıştır.

Bir diğer aşama bütünüyle Hallaq’ın eserlerine ayrılmıştır. Buna göre öncelikle modern İslami devlet ile modern devlet tanımları arasında, modernitenin ahlaki açmazlarından kaynaklanan çelişkiler bulunduğunu savunduğu “İmkânsız Devlet” adlı eserine yer verilmiştir. Sonrasında, oryantalizmin Batının ötekisini tanımlamak ve modern benliği inşa etmekte oynadığı rolü incelediği ve akademiye yönelik post-kolonyal bir eleştiri getirerek kurtuluşun epistemolojik özgürlükten geçtiğini savunduğu “Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek” isimli çalışmasına yer verilmiştir. Son olarak, İslam dünyasında modernizmi eleştiren Abdurrahman Taha’nın ahlak felsefesi temelindeki yeni düşünsel projesi ekseninde modernitenin sorunlarını tartışarak bireyin sorumluluklarına odaklandığı ve çözümü bireysel ahlaki değişimde aradığı “Modernitenin Reformu” adlı kitabına yer verilmiştir.

Dersin son aşaması iki

haftalık bir tahlil ile Teklif dergisinin “kapitalizm” sayısına ayrılmıştır. Birinci hafta, Görgün’ün ilkesiz olarak nitelediği kapitalizm ile usul ve erkan sahibi olarak gördüğü İslam arasındaki karşılaştırması olan “İslam, Kapitalizm ve Müslümanlar” makalesine; Türker’in arzuları ve umutları yönetme yöntemlerinin farklılığının yol açtığı ahlak farklılaşması üzerinden kapitalizm ile İslam arasındaki karşılaştırması olan “Kapitalist Dünya Görüşü ve İslam” makalesine; Fazlıoğlu’nun, varlığını sürdürebilmek için her türlü yüksek ilkedен azade hareket eden kapitalizmi insanların üzerinde ittifak ettikleri bir amaç olarak ele aldığı “Bir Asabiyet Olarak Kapitalizm” makalesine yer verilmiştir. İkinci hafta ise, Levent’in iktisadi bir sistem olarak sınıflandırdığı kapitalizmi ve onun arka planında yer aldığını düşündüğü dünya görüşü olarak liberalizmi birlikte incelediği “Liberalizm ve Saklı Çocuğu Kapitalizm” makalesine; Özel’in, -kendi ifadesiyle- üretkenci olmayan üretim ekonomilerini üretkenci bir tüketim ekonomisi ile ikame eden kapitalizmin çarpık ve sömürücü büyümesine yönelik eleştirisini yaptığı “Romanların Diliyle Kapitalist Sömürü” makalesine; Benjamin’in Hristiyanlığın temel motifleri ile kapitalizmin temel motifleri arasındaki benzerliklere odaklandığı “Din Olarak Kapitalizm” kitabının çeviri özetine yer verilmiştir.

Ahmetcan Yurt

Marmara Ü. İslam Ekonomisi ve Finansı Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Grubu

Kuran, Sünnet ve Ekonomi Ders Değerlendirmesi

Kur'an-ı Kerim, yalnızca ibadet ve ukubat alanlarına yönelik bilgiler içeren bir kitap değil, hayatın her alanına rehberlik eden ilahi bir kaynaktır. Toplumsal düzeni ve ekonomik ilişkileri düzenleyici ilkeler sunarak bireyler ve toplumlar için kapsamlı bir yol haritası çizer. Bu doğrultuda, ekonomiyle ilgili konular Kur'an-ı Kerim'de önemli bir yer tutmaktadır. Kur'an, Sünnet ve

Ekonomi dersi kapsamında, bu dönem borçlanma, karz-ı hasen, nimetlerde sınırsızlık ve faiz gibi konular Kur'an ayetleri ışığında ele alınmış; ilahi prensiplere dayalı bir ekonomik anlayışın önemi vurgulanmıştır.

Borçlanma

İnsani bir ihtiyaç olarak tarih boyunca varlığını sürdüren borçlanma, İslam anlayışında zorunluluk durumları dışında teşvik edilmemiştir ancak yine

de bu durumda tarafların nasıl hareket etmesi gerektiğine yönelik ifadeler Kur'an-ı Kerim'de bulunmaktadır. Bakara 280. ayet, borçlunun ödeme güçlüğü çekmesi durumunda alacaklının sabırlı olmasını ve darlık içindeki borçlulara kolaylık sağlanmasını tavsiye ederken, bağışlamanın daha hayırlı bir davranış olduğuna işaret etmektedir. Bu yaklaşım, sosyal dayanışma

ve merhameti temel alarak borçluya destek olmayı bir erdem olarak tanımlar. Bakara 281. ayet ise, Allah'a dönüş günü hatırlatılarak her bireyin hakkının eksiksiz ödeneceği ve adaletin sağlanacağı uyarısında bulunmaktadır. Bu bağlamda, borçlanma ilişkilerinin ahlaki ve vicdani bir sorumluluk taşıdığı vurgulanır. Modern finansal sistemlerin aksine, İslam, borcun sömürü aracı haline getirilmesine karşı çıkıp borç üzerinden kazanç sağlama düzenini reddetmektedir. Bunun yerine, borçların faizsiz temellere dayanmasını, gerektiğinde silinmesini ve sosyal yardım mekanizmalarıyla desteklenmesini öngörmektedir. Böylece bireysel ve toplumsal huzurun korunması amaçlanmaktadır.

Karz-ı Hasen

İslam'da Karz-ı Hasen, yani güzel borç, ekonomik adaletin ve sosyal dayanışmanın önemli bir parçasıdır. Bakara 245. ayette, "Kim Allah'a güzel bir borç verirse, Allah onu kat kat artırarak geri öder. Darlık da, bolluk da Allah'ın elindedir. Sonunda O'na döndürüleceksiniz." denilerek, Allah rızası için yapılan yardımların karşılığının kat kat verileceği belirtilmiştir. Hadid 11. ayette ise "Kim Allah'a güzel bir borç verirse, Allah bunu fazlasıyla öder. Ayrıca ona pek değerli bir ödül de vardır." ifadesiyle bu tür yardımların hem dünyevi hem de uhrevi faydaları vurgulanmaktadır. Karz-ı Hasen, maddi karşılık

beklemeden ihtiyaç sahiplerine yapılan yardımları içerir ve sadakadan bile daha faziletli kabul edilmiştir. Peygamber Efendimiz, "Sadaka on misliyle, borç ise on sekiz misliyle mükâfatlandırılır." hadisiyle Karz-ı Hasen'in önemini ortaya koymuştur. İslam ahlakında bu tür yardımların riya ve dünyevi beklentilerden uzak yapılması gerektiği belirtilmiş, karşılığının Allah katında asla zayi olmayacağı müjdelenmiştir.

Nimetlerde Sınırsızlık

Derste ele aldığımız bir diğer konu Nimetlerde Sınırsızlıktır. Allah'ın insanlara bahsettiği nimetler, sınırsızdır ve sayılamayacak kadar çoktur. İbrahim 34. ayette, "Allah size istediğiniz her şeyi verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız, başa çıkamazsınız. Gerçekten insan çok zalim, çok nankördür." ifadesiyle bu zenginlik ve insanın nankörlüğü vurgulanmaktadır. Nahl 18. ayette de benzer şekilde, "Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız, başa çıkamazsınız. Şüphesiz Allah, çok bağışlayıcı ve merhametlidir." denilmektedir. Bu ayetler, insanların sahip oldukları nimetlerin kıymetini bilmesi gerektiğini ve nimetlere karşı nankörlük edilmemesi gerektiğini hatırlatır. Ancak insanlar kimi zaman nimetleri paylaşmada adaletsizlik yapmakta, israf etmekte ve nimetleri korumada sorumsuz davranabilmektedir. Kur'an-ı Kerim bu tür olumsuz davranışlardan sakınmayı,

nimetlerin değerini bilerek şükretmeyi öğütlemektedir.

Batıl Yol / Faiz

Faiz, İslam'da en büyük haksızlıklardan biri olarak değerlendirilmiş ve batıl bir yol olarak nitelendirilmiştir. Nisa 160-161. ayetlerde, "Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de pek çok kimseyi Allah yolundan engellemeleri, kendilerine yasaklandığı halde faizi almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemeleri yüzünden onlara helal kılınan temiz şeyleri haram kıldık. İçlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık." ifadesiyle, faizin haram kılınmasının gerekçeleri açıklanmıştır. Bu ayetler, faiz almanın adaletsiz bir kazanç yöntemi olduğunu ve haksızlıkla başkalarının mallarını yemeyi yasakladığını ortaya koyar. Faiz, ekonomik dengesizliklere yol açarak sosyal adaleti bozar ve toplumda sömürüyü artırır. Kur'an, faizi alanların, ahlaki ve manevi değerleri zedelediğini ve ağır bir azapla karşılaşacaklarını bildirir. Bu bağlamda İslam, faizsiz bir ekonomik düzen kurmayı hedeflerken, ihtiyaç sahiplerine Karz-ı Hasen gibi yöntemlerle destek olunmasını teşvik eder. Faizin haram kılınması, adaletin korunması ve hakkaniyetli ekonomik ilişkilerin sağlanması için bir ilke olarak sunulmuştur. İslam'ın bu konudaki tutumu, bireylerin helal kazanç elde etmelerini ve ekonomik düzenin sömürden uzak olmasını amaçlar.

Sonuç olarak, "Kur'an, Sünnet ve Ekonomi" dersi,

ekonomik meseleleri Kur'an ayetleri ve sünnetin rehberliğinde ele alarak adalet, merhamet ve sorumluluk temelinde bir ekonomik anlayış geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ders kapsamında incelenen borç, Karz-ı Hasen, nimetlerde sınırsızlık ve faiz gibi kavramlar, bireylerin ve toplumların ekonomik ilişkilerinde ahlaki ve vicdani bir duruş sergilemelerini

teşvik etmektedir. Borçlanmada sabır ve bağışlamanın önemi, karz-ı hasen ile yardımlaşmanın fazileti, nimetlerin kıymetini bilerek şükretmenin gerekliliği ve faizin adaletsizliği gibi ilkeler, ekonomik adaletin sağlanması için güçlü bir temel sunmaktadır. Bu ders, öğrencilerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ekonomik faaliyetlerinde ahlaki

değerlere bağlı kalmalarını sağlarken, sürdürülebilir ve hakkaniyetli ekonomik modeller geliştirmeleri için rehberlik etmektedir. Sıtkı Abdullahoğlu hocamızın bilgi ve tecrübesiyle zenginleşen bu ders, katılımcılara İslam'ın ekonomik prensiplerini derinlemesine anlama ve bu prensipleri modern ekonomik sorunlara uygulama imkanı vermektedir.

« İEE DERS DEĞERLENDİRMELERİ »

Merve KARAMAN

Bursa Teknik Üniversitesi İşletme Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Grubu

İslam İktisat Tarihi ders değerlendirmesi

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü bünyesindeki İslam İktisat Tarihi dersi, Prof. Dr. Faruk Bal öncülüğünde yüksek lisans grubu öğrencilerine yönelik işlenen bir derstir. Dersin muhtevisyatını “İslam iktisat tarihi kaynakları”, “İslam öncesi Arap Yarımadası”, “İslam hakimiyetinin yayılması ve ekonomik coğrafyası”, “İslam toplumlarının sosyal ve mali yapısı” ve “topraklar ve iktâ sisteminin gelişimi” konuları oluşturmaktadır.

Söz konusu dersin başlangıç noktasını, “tarih, iktisatçıların laboratuvarıdır” ifadesi üzerinden, tarihi olgu ve olaylar öneminin vurgulanması oluşturmaktadır. Bu saikle ilk elde, İslam’ın üzerine doğduğu Arap Yarımadası’nın coğrafi konum ve özellikleri konu edilmiştir. Nitekim, Hint Okyanusu ve Akdeniz arasında doğu-batı ticaretine aracılık eden Arap yarımadasında doğan İslam’a dair ilk yazılı kaynaklar M.Ö. Sümerlere kadar dayandırılabilir. Tarih ve siyer bağlamındaki kitaplar dolaylı kaynaklar kategorisinde bulunmakla birlikte bu kaynaklar içerisindeki metinlerde iktisadi bilgilerin mevcudiyeti azdır. Bununla birlikte Arap Yarımadası’nın sınırları tanımlanmasında büyük ölçüde bir ihtilaf olmamasına karşın tarih boyunca söz konusu bölgenin kuzey sınırı ile ilgili bir mutabakata varılamamıştır. İlâveten bahsi

geçen ihtilaf durumu, Arap Yarımadası’nın alt bölgelere ayrılması hususunda da vücut bulmuştur.

İslam toplumlarında ticari/ devlet kurumlarının doğru bir şekilde değerlendirilebilmesi önem arz eden bir husustur. Söz konusu önem paralelinde, ticaret işlevi dini, iktisadi ve içtimai sahalar özelinde açığa çıkarılmıştır. Bu doğrultuda İslam öncesi dönemlerdeki “baharat krallıklarına” değinilmiş, İslam toplumunun geçim kaynağı olarak ticarete işaret edilmiştir. Nitekim İslam devlet kurumlarının temeli Medine’de atılmıştır. Tarihte bilinen ilk parayı Çinliler kullanmış olmakla birlikte Mekke’de para ekonomisinin gelişiminden söz edilebilir. Ticaretin dikkate değer bir diğer işlevi ise üretim-ticaret birliği üzerinden toplum refahına katkıda bulunmasıdır.. Bu noktada ifade edilebilir ki, ticaret “medeniyet taşıyıcısı” ve “para ekonomisinin geliştiği yer”dir. Ticaret-iktisat ilişkisi hususundaki en kilit ifade ise “İktisat, araç olarak, halifelik görevinin bir parçasıdır” şeklinde dile getirilmiştir. Dört halife dönemine gelindiğinde, Arap Yarımadası’nın tamamının yanı sıra, Mısır, Afrika ve İran’ın İslam sınırlarına dahil olması Doğu-Batı ticari hakimiyetinin İslam’a geçmesine öncülük etmiştir. İlk asır döneminde dört halife ile birlikte bazı sahabeler ticaret ile ilgilenmiştir.

Emeviler döneminde, İslam toplumlarında elde edilen refahla birlikte iktisadi bunalımlar ortaya çıkmıştır. Söz konusu bunalıma paralel olarak “İç gümrük uygulaması” başlamış, 19. yüzyıl ortalarına kadar süregelmiştir. İlgili dönemde kayda değer bir diğer husus, devlet hazinesinde para tutulması uygulaması olarak vuku bulmuştur. Nitekim “Fetih Dönemi” olarak adlandırılan bu dönem Arap savaşlarının arka planındaki temel sebep, -kaynakların dağılımı gibi- iktisadi faktörlerdir.

Emeviler döneminde yerleşik hayata geçişi, zenginlik kaynağının tarım olmasına öncülük etmiş; Abbasilerde ise tarım verimliliği en üst seviyelere çıkmıştır. Nitekim Abbasiler dönemi bir nevi “Tarım Devrimi” olarak addedilebilir. Hz. Peygamber (s.a.v.), vakıf kavramının yerine “sadaka” ve “habs” kavramlarını kullanmıştır. Vakfın kabulü Ebu Hanife dönemi sonrasına tekabül etmektedir. On dokuzuncu yüzyılda, -liberal iktisat politikalarının etkisiyle- hakkında olumsuz fikirlerin açığa çıkacağı “vakıflar” gelişimini Abbasiler döneminde tamamlamıştır. Dolayısıyla vakıf Abbasiler’in vakıf kurumuna daha fazla önem vermiş olduğu ifade edilebilir. Vakfın meşruluğu hakkındaki fıkhi tartışmaların son bulması da yine bu dönemde meydana gelmiştir.

Kübra Kaya

29 Mayıs Ü. İslam Ekonomisi ve Finansı Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Grubu

İslam Ekonomisi Okumaları Ders Değerlendirmesi

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü'nün 2024-2025 eğitim-öğretim yılı kapsamında, Esma Vatandaş ile İslam İktisadı çerçevesinde gerçekleştirdiğimiz okumaları değerlendirdiğimiz anlamlı bir dersle döneme başlangıç yaptık. Derste her hafta bir kitap detaylı şekilde analiz edilerek sınıfta interaktif bir tartışma ortamı oluşturulmaktadır. Bu tartışmalar, yalnızca bilgi

kazandırmakla kalmıyor, aynı zamanda çok yönlü bir düşünme yetisi geliştirmeye de katkı sağlamaktadır. Yüksek lisans ders döneminde, seminer formatında düzenlenen bu ders, İslam iktisadını hem teorik hem de pratik boyutlarıyla ele alıyor.

İslam iktisadını derinlemesine anlamak için tarihsel bir bakış açısı geliştirmek büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle

derslere, İslam iktisat tarihine yönelik kapsamlı okumalarla başlanılmıştır. Tarihsel bir temeli sağlamlaştırmadan günümüz uygulamalarını doğru değerlendirmek mümkün değildir. Ders kapsamında okuduğumuz kitaplar, İslam iktisadının tarihsel arka planını ve teorik yapı taşlarını anlamamıza büyük katkı sağladı. M. Akram Khan'ın İslam İktisadına Giriş adlı eseri, bu alandaki temel kavramları

ve ilkeleri açık bir şekilde ele alırken, Cengiz Kallek'in Sosyal Servet: İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi adlı çalışması, İslam'da yönetim ve piyasa ilişkilerini derinlemesine incelemektedir. Faruk Bal'ın Arap Yarımadası'nda Ticaret kitabı, ticaretin İslam öncesi ve sonrası dönemlerdeki önemine ışık tutarken, aynı şekilde W. Heck'in Şarلمان, Hz. Muhammed ve Kapitalizmin Arap Kökenleri ile Benedikt Koehler'in İslam'ın Erken Döneminde Kapitalizmin Doğuşu adlı eserleri, kapitalizmin İslam dünyasındaki tarihi bağlarını irdelemektedir. Murat Çizakça'nın İslam Dünyasında ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi adlı kitabı, İslam ve Batı'daki ortaklık yapılarının karşılaştırmalı bir analizini sunarken, İbn Teymiyye'nin Bir

İslam Kurumu Olarak Hisbe eseri, hisbe kurumunun İslam toplumlarındaki işlevini ve ahlaki düzeni sağlamadaki önemini ortaya koymaktadır

Ders kapsamında ele alınan bu eserler, İslam iktisadını kavramak için teorik ve tarihsel temel oluştururken, aynı zamanda bu disiplinin farklı boyutlarının keşfedilmesine ve yeni perspektifler geliştirilmesine olanak tanımıştır. Dersin içeriği, İslam iktisadının temel kavramlarını tarihsel arka planıyla birlikte ele alarak, bu alanı sadece akademik bir araştırma konusu olmaktan çıkarıp, toplumsal faydaya yönelik bir düşünce sistemi haline getirmeyi hedeflemektedir. Nitekim, İslam iktisat tarihi okumalarını tamamladıktan sonra, İslam iktisat düşüncesi çerçevesinde yazılmış önemli eserleri

tahlil etmeye başlayarak, bu alanın teorik boyutlarını daha kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi öncelikli hedeflerinden sayılmaktadır.

Bu derste sadece bilgi edinmekle kalınmıyor, aynı zamanda İslam iktisadını teorik temelleriyle günümüz sistemleri arasında sorgulama yaparak değerlendirme imkânı ortaya çıkarılmaktadır. Geçmişin birikimlerinden faydalanarak bugüne ve geleceğe dair yeni fikirler geliştirme fırsatı yakalanmaktadır. Bu süreç program bünyesinde kitapları tahlil etme imkanı elde eden bizlere, hem entelektüel bir birikim kazandırmakta hem de İslam iktisadına yeni yaklaşımlar sunabilmek için zemin hazırlamaktadır.

Abdurakhim ABDUGANIEV

İstanbul Ün. İslâm İktisadî ve Finansî Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Grubu

Riba Yasağı ve Osmanlı Para Vakıfları: Faizsiz Finansın Alternatifleri

Giriş

Riba yasağı, İslâm'ın temel ilkelerinden biridir ve finansal işlemlerin etik, adil ve toplumsal refaha uygun bir şekilde yürütülmesini hedefler. Osmanlı dönemi, bu yasağa uygun ekonomik ve sosyal mekanizmalar geliştirme konusunda öncü bir dönem olmuştur. Bu bağlamda para vakıfları, hem toplumsal ihtiyaçları karşılayan hem de İslâm hukukuna uygun alternatif finansman modelleri sunan bir yapı olarak karşımıza çıkar. Bu yazı, Osmanlı para vakıflarının riba yasağına nasıl uyum sağladığını, faizsiz finans modellerini nasıl geliştirdiğini ve bu yapıların modern finansal sistemle olan ilişkisini ele alacaktır.

a) Vakıflar

Vakıflar bir malın sahibi tarafından dinî ve içtimai bir

maksada ebediyen tahsis edilmesiyle yapılan bir hukukî işlemdir. Bu işlem, İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından biri olan hayır kurumunun temelini oluşturur. İslâm hukukçuları, vakıf kavramının hukukî niteliği, kurucu unsurları, bağlayıcılık kazanması ve vakfedilen malın mülkiyeti gibi konularda farklı görüşler beyan etmiştir.¹ Fakihler, vakfedilecek malın özel mülk olmasının, dinen kullanılmasının helal (mütekavvim) olmasının ve ileride anlaşmazlık yaratmayacak şekilde açıkça belirlenmiş olmasının gerektiği konusunda görüş birliğine varmışlardır.² Hanefî mezhebinin büyük fakihleri İmam Muhammed ve Ebu Yusuf cenaze için kullanılacak malzemeler, ağaçlar, testere ve kürek gibi menkul malların da vakfedilebileceğini söylemişlerdir.³

¹ TDV İslâm Ansiklopedisi. "Vakıf." Vol. 42. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, 479.

² TDV İslâm Ansiklopedisi. "Vakıf." Vol. 42. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, 479.

³ Jon E. Mandaville. "Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire." International Journal of Middle East Studies 10, no. 3 (1979): 294-295.

b) Para Vakıfları

Menkul mallar arasında yer alan nakit para vakfı, özellikle Osmanlı vakıf hukuku ve tarihinde ayrı bir önem taşır. Mâlikî mezhebindeki güvenilir görüşe ve bazı Şâfiî ile Hanbelî fakihlerine göre nakit para vakfı câiz ve geçerli kabul edilirken, klasik dönem Hanefî doktrininde bu konuda açık

bir nas ve teamül bulunmadığı gerekçesiyle câiz görülmemiştir.⁴ Yani, bu işlem genel olarak kabul gören ve uygulanan bir işlem haline geldiğinde bu fakihler tarafından mubah sayılmıştır. İmam Muhammed ve Ebu Yusuf için para kendine özgü kategoride olan bir maldır dolayısıyla vakfedilmesi onlar tarafından mümkün görülmemiştir.⁵

⁴ Jon E. Mandaville. "Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire." International Journal of Middle East Studies 10, no. 3 (1979): 294-295.

⁵ Jon E. Mandaville. "Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire." International Journal of Middle East Studies 10, no. 3 (1979): 295.

c) Osmanlı'da Para Vakıfları

Osmanlı döneminde para vakıfları mevcut kaynaklardan yola çıkarak Fatih Sultan Mehmet zamanında başladığı söylenebilir.⁶ Jon E. Mandaville kendi çalışmasında kaynaklarda gördüğü en eski Osmanlı para vakfının Edirne'de olduğunu ve 15. Yüz yılın ilk yarısına dayandığından bahsetmektedir. Bu örnekte, Yağcı Hacı Muslihuddin adlı bir kişinin 1423 yılında 10,000 akçe nakit vakfettiği görülmektedir.⁷ Daha sonra Edirne'de Osmanlı memuru Balaban Paşa tarafından 1442 yılında çok daha büyük bir vakıfta bulunduğunu ve bu vakıf arasında 30,000 akçe nakit paranın olduğu örnekte zaman geçtikçe daha büyük para vakıflarının ortaya çıktığını görebiliriz.⁸ Böylece, Fatih Sultan Mehmet döneminden başlayarak Osmanlıda zamanla birçok para vakıfları yapılmaya başlıyor ve bir genel kabul gören işlem olarak çoğunluk tarafından bilinmektedir. Osmanlı devleti de genellikle para vakıflarına hoş görülü yaklaşmış ve geniş bir şekilde izin vermiştir. Bu hususta Osmanlı devletinin para vakıflarına karşı müsaade etmesi şeyhülislamılığı etkileyecek seviyede olduğunu söyleyenler de var, yani o derece ki şeyhülislamığa para vakıflarına karşı hoşgörülü olan alimleri seçtiğini ileri sürenler var.⁹ Dönemin şeyhülisamlarından Kemal Paşazade, Sadi ve Ebusuud Efendiler para vakıflarına karşı olumlu bakan alimlere örnek gösterilebilir. Öte yandan bazı alimler tarafından bu konuya sert eleştiriler de gelmiştir ve bu sert eleştirel tavrı benimseyen alimlerden en öne çıkanı olarak Çivizade

Muhyiddin Efendi söylenebilir. Civizade'nin sert eleştirileri şeyhülislamıktan alınarak Rumeli kazaskerliğine tayin edilmesinden sonra para vakıflarını kapatarak başlamıştır.¹⁰ O dönemin şeyhülislamı Ebusuud Efendi Çivizade'nin faaliyetlerine karşı çıkmış ve uzun yıllardır halkın yararına çalışan ve genel kabul gören bir işlem haline gelmiş bu müesseseye olan ihtiyacı açıklamıştır. Görüldüğü üzere, Osmanlı'da para vakıfları her ne kadar tartışmalara sebep olmuşsa da riba yasağına uygun bir alternatif finans modeli olarak karşımıza çıkmaktadır hatta bazı finansman kullandırma yöntemleriyle günümüzün banka müesseseleri para vakıflarına benzemektedir. Ancak, para vakıflarının bir banka müessesesi gibi başarılı olamadığına dair çeşitli görüşler de mevcuttur. Örneğin birçok kişiden mevduat toplayan bankaların aksine, nakit vakfı tek bir kişinin birikimleriyle finanse ediliyordu. Katı kurallar vakfın kurucusunun talimatlarını izlemesini gerektiriyordu, bu da para vakfının büyümesini ve kaynakları bir araya getirme yeteneğini sınırlandırıyordu. Ayrıca, para vakıfları aynı anda birçok kişiye borç vererek risklerini çeşitlendiriyor ve kredi boyutlarını da küçük tutuyordu.¹¹ Bu nedenlerle para vakıfları, gelişemeyen bir kurum olarak değerlendirilmiştir. Ancak, bu değerlendirme bir bakıma yersizdir çünkü para vakıflarının temel amacı servet birikimi veya büyüme odaklı bir yapıya sahip olmak değildir. Aksine, bu kurumlar kar amacı gütmeyen ve topluma hizmet etmeyi hedefleyen sosyal dayanışma odaklı yapılardır.

⁶ Çağatay, N. Osmanlı İmparatorluğumla Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık. 1969, 48.

⁷ Jon E. Mandaville. "Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire." International Journal of Middle East Studies 10, no. 3 (1979): 290.

⁸ Jon E. Mandaville. "Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire." International Journal of Middle East Studies 10, no. 3 (1979): 290.

⁹ Şimşek, M. "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar." Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 27, no. 1-4 (1986): 215.

¹⁰ Şimşek, M. "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar." Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 27, no. 1-4 (1986): 210.

¹¹ Kuran, Timur. The Long Divergence: How Islamic Law Held Back the Middle East. Princeton: Princeton University Press, 2011, 161.

d) Para Vakıflarının İşleyişi ve Günümüz İslam Bankaları

Osmanlı dönemi para vakıfları, özellikle sosyal dayanışma ve ekonomik istikrar sağlamayı hedefleyen kurumlardır. Vakıf fonlarının işletilmesinde kullanılan yöntemler çeşitli ekonomik ihtiyaçları karşılamak için geliştirilmiş **muameley-i şer'iyye** gibi finansal araçlar içerir. Genellikle bu yöntemler doğrudan riba yasağına uyum sağlamak amacıyla dolaylı bir yapı sunması nedeniyle Birgivi Mehmed Efendi ve Çivizade Muhiyiddin Efendi gibi dönemin bilinen ilim adamları tarafından eleştiriler almıştır.¹² Para vakfı, borçlanma ihtiyaçlarını karşılamak için parayı borç olarak verir ancak bu işlem sırasında bir malın alınıp satılması suretiyle faiz yasağını dolandırır. Bu süreç, bir yandan finansman sağlayarak bireylerin nakit ihtiyacını karşılar, diğer yandan ribanın yasaklanması nedeniyle doğrudan erişilemeyen bir sonuca ulaşmayı mümkün kılar. Muamele-i şer'iyye dışında para vakıfları bey' bat, bey' bi'l-vefâ ve bey' li'l-istiğlâl gibi gayrimenkul ipotekli kredi yöntemlerine benzer işlemleri de kullanır.¹³ Para vakıflarının uyguladığı fon kullandırma yöntemleri faize çok benzer olduğundan çoğunluk tarafından istenmeyen bir uygulama olsa da toplumun finansman ihtiyacını gidermesi için başka kaynak veya yöntem olmadıgından dolayı caiz görülmüştür. dayanışma odaklı yapılarıdır.

Günümüzdeki İslam bankaları veya Türkiye'de bilinen adıyla Katılım bankaları konvansiyonel bankalar ile olan rekabet ve yüksek enflasyon gibi zorlu konjonktürden dolayı en çok Murabaha olarak bilinen finansal alım-satım yoluyla finansman kullandırma yöntemi uygulamaktadırlar. Faizsiz bankacılığın işlemlerinin çok büyük kısmını oluşturan Murabaha fon kullandırma yönteminin uygulanış şekli, fon kullanan kişiyi kendi satın alacağı bir şey için banka vekili olarak tayin edilmesi gibi akide alt katmanlar eklenerek yapılmaktadır. Osmanlı döneminde para

vakıflarınca uygulanan dolaylı yoldan riba yasağını aşarak fon ihtiyacını karşılamaya benzetilebilir. Katılım bankalarınca en çok kullanılan Murabaha işlemi faize çok yakın olmasından dolayı birçok insan tarafından endişeyle yaklaşılmaktadır ancak murabaha işleminde gerçekleştirilen ticaret, söz konusu işlemi faiz olmaktan kurtarmaktadır.¹⁴ Günümüz faizsiz bankaları ve para vakıfları işleyiş bakımından birbirleriyle örtüşse de aslında para vakıfları ve faizsiz bankacılığı kuruluş gayesi itibarıyla birbirinden çok farklılardır. Para vakfı nihayetinde bir vakıftır ve en temelde kar gütmeksizin oluşan serveti toplumda oluşan ihtiyaç alanlarında kullanılması vardır, bunun aksine faizsiz bankalar temelde kâr amaçlayan kurumlardır.

Kaynakça

- DV İslâm Ansiklopedisi, Hacı Mehmet Günay. "Vakıf." Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, cilt 42. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Mandaville, Jon E. "Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire." International Journal of Middle East Studies 10, no. 3 (1979): 294-295.
- Çağatay, N. Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık. 1969.
- Şimşek, M. "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar." Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 27, no. 1-4 (1986): 124-128.
- Kuran, Timur. The Long Divergence: How Islamic Law Held Back the Middle East. Princeton: Princeton University Press, 2011.
- Özcan, Tahsin. "Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları." Çerçeve, MUSİAD, cilt 48 (2008): 124-128.
- Çizakça, Murat. Risk Sermayesi, Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları. İstanbul: İlmi Neşriyat, 1993.

¹² Özcan, Tahsin. "Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları." Çerçeve. MUSİAD, 125.

¹³ Özcan, Tahsin. "Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları." Çerçeve. MUSİAD, 126.

¹⁴ Çizakça, Murat. Risk Sermayesi, Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları. 1993, 18.

Abdurakhim ABDUGANİEV

İstanbul Üniv. İslam İktisadi ve Finansı Yüksek Lisans Programı

Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Grubu

İslami Bankacılık ve Faiz: Riba Yasağının ve Çağdaş Yorumunun İncelenmesi - Abdullah Saeed

Abdullah Saeed'in "İslami Bankacılık ve Faiz: Riba Yasağının ve Çağdaş Yorumunun İncelenmesi" (Islamic Banking and Interest: A Study of the Prohibition of Riba and its Contemporary Interpretation) adlı eseri, İslami finans dünyasına farklı bir bakış sunan önemli bir çalışmadır. Bu kitapta yazar, riba/faiz kavramının İslami bankacılık içerisindeki yerini ve günümüz finansal sistemlerindeki uygulamalarını eleştirel bir şekilde ele almaktadır.

Yazar, İslami bankacılığın temelini oluşturan riba yasağını tarihsel, teolojik ve pratik boyutlarıyla incelemektedir. Saeed, sekiz bölümden oluşan kitabında, klasik İslami metinlerden modern uygulamalara kadar geniş bir yelpazede konuyu ele alır ve mudaraba, müşareke ve murabaha gibi İslami finans enstrümanlarının güncel uygulamalarını analiz etmektedir.

Kitabın en dikkat çekici yönlerinden biri, İslami bankacılığın teorik idealleri ile pratik uygulamaları arasındaki farklılıklarını eleştirel yöntemle ortaya koyma çabasıdır. Saeed, öncelikle riba konusunun Kur'an-ı Kerim, Sünnet ve Fıkıhtaki konumunu ele alır. Kur'an'daki riba yasağının, ekonomik olarak dezavantajlı kesimlerin sömürülmesini önlemeye yönelik olduğunu dolayısıyla günümüz koşullarında koruyucu yasalar ve farklı ekonomik sistemler nedeniyle faizin mutlak yasaklanmasının yeniden değerlendirilmesi gerektiğini öne sürüyor. Öte yandan yazar, Sünnetteki riba konusunu ele alırken ribaya ilişkin hadislerin çoğunlukla satışlara dair olduğunu, borç veya alacaklarla ilgili olmadığını iddia ediyor. Riba al-fadl konusundaki

belirsizliğe dikkat çekerek, âlimlerin metne bağlı kalmayı ahlaki çıkarımların önüne koyduklarını ileri sürüyor. Ek olarak Saeed, murabaha gibi kârların önceden belirlendiği sözleşmeleri karşı örnekler olarak göstererek fıkıh geleneğinin riski, para kazanmayla ilişkilendirdiğini ileri sürüyor ve faiz yasağının gerekçesi olarak riski vurgulamanın tutarsız olduğunu savunuyor.

Yazar günümüz İslami bankacılık sistemindeki finansal enstrümanların kullanılış şekline de eleştirel yaklaşmaktadır. Örneğin, İslami bankaların mudaraba esasında yatırımcılara avans olarak verdikleri sermayeyi garanti altına almak için günümüzde yaptıkları birçok girişimden söz ediyor ve bunların faize benzediğini ileri sürüyor. Yani Saeed'e göre modern İslami bankacılıkta uygulanan mudaraba, geleneksel anlayışından ve teorik çerçevesinden önemli ölçüde sapma göstermektedir. Yazara göre klasik mudaraba, uzun vadeli iş ortaklıklarını, gerçek kâr-zarar paylaşımını ve girişimsel özerkliği öngörürken, günümüz bankacılık uygulamaları bunu tahmin edilebilir sonuçları olan kısa vadeli ticari işlemlerle sınırlandırmaktadır. Yani bankalar, detaylı yönergelerle sıkı operasyonel kontrol sağlamakta, çeşitli garantiler talep etmekte ve riski en aza indirecek şekilde sözleşmeleri yapılandırmaktadır. Yazar mudaribin geleneksel sınırlı sorumluluğu, sözleşme şartlarının ihlali durumunda zararlardan sorumlu tutulmasıyla yer değiştirdiğini düşünüyor. Yazara göre bu dönüşüm, modern mudarabayı hem klasik İslam hukuku anlayışından hem de özellikle risk sermayesi ve kalkınma finansmanı

alanlarındaki çağdaş İslami bankacılık teorisinden uzaklaştırmaktadır. Ek olarak, murabaha finansmanının faizsiz bankacılık sistemindeki dominant rolünü sorgularken, bu uygulamaların şer'i prensiplerle ne ölçüde örtüştüğünü tartışmaktadır. Kitapta Dini Denetleme Kurullarının rolü ve etkinliği de bu çerçevede eleştirel bakış açısıyla incelenen konular arasındadır.

Sonuç olarak, yazar bu kitabında İslami finans ve günümüz faizsiz bankacılığın işleyişini eleştirel yorumlamakta ve geleneksel İslami bankacılık anlayışını modern ekonomik gerçeklikler ışığında yeniden değerlendirmeye davet etmektedir. Bu ve benzeri eleştirel yazılar literatüre farklı bir

bakış açısı sunmakta ve okuyucuları riba yasağı çerçevesinde klasik dönem güncel uygulamaları derinlemesine analiz etmeye motive etmektedir.

Kaynakça

- Saeed, A. (1999). Islamic banking and interest: A study of the prohibition of riba and its contemporary interpretation (2nd ed.). Brill.
- Heck, G. W. (2021). Şarلمان, Hz. Muhammed ve Kapitalizmin Arap Kökenleri, (Çev. Ö. Özdemir), İstanbul: Albaraka Yayınları.

Ahmetcan YURT

Marmara Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı Yüksek Lisans Öğrencisi, Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Grubu

Şarلمان, Hz. Muhammed ve Kapitalizmin Arap Kökenleri

Gene Heck, **Şarلمان, Hz. Muhammed ve Kapitalizmin Arap Kökenleri** adlı eserinde, kapitalizmin kökeni hakkında ortaya konulan geleneksel Batılı görüşlerden farklı olarak, bu ekonomik sistemin Arap dünyasındaki köklerini araştırmaktadır. Heck, kapitalizmin doğuşunu yalnızca Avrupa tarihine dayandırmak yerine, Orta Çağ'da Avrupa'yı derinden etkileyen İslam Medeniyeti'nin siyasi, ekonomik ve kültürel mirasını inceleyerek alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Eserinde, Şarلمان'ın Batı'daki etkilerini ve Hz. Muhammed (sav)'in İslam toplumdaki rolünü karşılaştırarak, Arap dünyasında kapitalist düşüncenin filizlenmesine zemin hazırlayan tarihsel faktörleri ortaya koymaktadır. Yazar, kapitalizmin temel unsurlarını oluşturan ekonomik ve kurumsal yapıların İslam dünyasında erken dönemlerde oluştuğunu, Avrupa'nın bu yapılar üzerinden ekonomik gelişim sağladığını savunmaktadır. Bu bağlamda, Heck'in çalışması, İslam dünyasının ekonomi ve toplumsal yapıları üzerinden kapitalizmin evrimini yeniden şekillendiren, aynı zamanda günümüz dünya sistemini anlamaya katkı sağlayan bir perspektif sunmaktadır.

İlk bölümde yazar, Orta Çağ Avrupa'sının ekonomik durgunluğunu kilisenin ekonomik hayata müdahaleleri, girişimciliğin bastırılması ve faiz yasağı gibi unsurlar üzerinden analiz ederek kapsamlı bir çerçeve çizmektedir. Yazar, kilisenin kar güdüsünü günah olarak değerlendirmesi ve faizli işlemleri yasaklamasının ekonomik faaliyetleri nasıl sekteye uğrattığını ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Ayrıca, kilisenin ekonomik ve siyasi güç elde etme çabalarının, ticaretin gerilemesine ve yerel girişimciliğin zayıflamasına yol açtığını vurgulamaktadır. Bu bölüm, ekonomik özgürlüğün ve girişimcilik ruhunun toplumların

kalkınmasındaki rolünü ortaya koyarak, hem tarihsel hem de çağdaş ekonomik anlayışlara önemli katkılar sağlamaktadır.

“İslam'ın Yükselişi” olarak adlandırılan kitabın ikinci bölümü, İslam'ın ilk dönemlerindeki ekonomik ve ticari gelişimini derinlemesine analiz ederek bu dönemin büyüme dinamiklerini detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Yazar, İslam'ın ticarete verdiği önem, faiz yasağına karşı geliştirilen yenilikçi finansal araçlar ve genişleyen ticaret ağlarının ekonomik canlanmadaki rolüne vurgu yapmaktadır. Hz. Muhammed (sav) ve ilk halifelerin ticari kimlikleri ile İslami öğretilerin ticareti teşvik etmesi, ekonomik faaliyetleri dini bir zorunluluk olarak tanımlamış ve girişimcilik ruhunu desteklemiştir. Ayrıca, İslam fetihlerinin sınırları kaldırarak oluşturduğu “Pax Arabica” düzeni, ticaretin güvenli ve kesintisiz bir şekilde sürdürülmesini sağlamıştır.

Bölüm, İslam toplumlarında faiz yasağının ekonomik inovasyona yol açtığını ve alternatif finansal araçların gelişmesini teşvik ettiğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Mudarebe ve müşareke gibi ortaklık modelleri, sermaye birikimini kolaylaştırmış ve ticari faaliyetleri güçlendirmiştir. Yazar, kamu sektörünün altyapı yatırımları ve güvenlik politikaları ile ticaretin desteklenmesine vurgu yaparak devletin ekonomik büyümedeki rolünü öne çıkarmaktadır. Ayrıca, İslami hukukun ticari düzenlemelerde sağladığı güvenilirlik ve adalet, ekonomik istikrarın temel taşlarından biri olarak sunulmaktadır. Bu analiz, İslam dünyasında serbest piyasa ve girişimciliğin nasıl teşvik edildiğini gösterirken, modern ekonomi anlayışı için de önemli dersler içermektedir.

“İslam ve Hristiyan Canlanışı” bölümü, Orta Çağ'da İslam dünyası ile Hristiyan Avrupa arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri kapsamlı bir

şekilde ele alarak, bu iki medeniyetin birbirinden nasıl etkilendiğini ortaya koymaktadır. Yazar, İslam dünyasının ticari ve finansal yeniliklerinin Avrupa'nın ekonomik dönüşümüne önemli katkılarda bulunduğunu vurgulamakta ve özellikle İtalyan şehir devletlerinin bu etkileşimden nasıl faydalandığını açıklamaktadır. Bölümde, İslam'ın ticareti teşvik eden öğretileri ile geliştirilen finansal araçlar ve kurumsal yapılar detaylandırılırken, Avrupa'nın feodal sistem ve dini kısıtlamalar nedeniyle ticari açıdan daha durağan bir başlangıç yaptığı belirtilmektedir. Ancak, Haçlı Seferleri ve Akdeniz ticaret yolları sayesinde Avrupa'nın İslam dünyasından öğrendiği finansal uygulamaların, Avrupa'daki erken kapitalist sistemin temelini attığı ifade edilmektedir.

Henri Pirenne'in "Doğu-Batı" ticaret ilişkilerine dair görüşleri ise bölümde önemli bir tartışma noktası olarak sunulmaktadır. Pirenne, İslam'ın yükselişinin Akdeniz ticaretini kesintiye uğrattığını ve bu durumun Avrupa'nın ekonomik gerilemesine yol açtığını öne sürmektedir. Ancak, yazar bu tezi sorgulamakta ve İslam'ın ticari sistemlerinin Avrupa üzerinde dönüştürücü bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle İslam dünyasından alınan finansal araçlar (mudarebe ve commenda gibi) ve ticari terimlerin Latin dillerine geçişi, Pirenne'in kesinti tezine karşı,

kültürel ve ekonomik etkileşimlerin sürekliliğini desteklemektedir. Bu değerlendirme, İslam dünyasının sadece askeri ve siyasi değil, ekonomik başarılarının da Avrupa'nın ilerlemesinde kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Sonuç olarak, bölüm, İslam dünyasının ekonomik yeniliklerinin ve Avrupa ile kurulan ticari bağların modern ekonomik sistemlerin temellerini nasıl oluşturduğunu gözler önüne sererek, medeniyetler arası etkileşimlerin tarihsel önemine dikkat çekmektedir.

Gene Heck'in çalışması, kapitalizmin kökenlerini yalnızca Avrupa'nın sınırları içerisinde değerlendiren klasik yaklaşımların ötesine geçerek, İslam dünyasının tarihsel önemini gözler önüne sermektedir. Eserde, İslam'ın ekonomik sisteminin sağladığı güvenilirlik, inovasyon ve ticari ağların sürekliliği vurgulanarak, günümüz ekonomik yapılarının temellerinin bu miras üzerine inşa edildiği gösterilmektedir. Heck, medeniyetler arası etkileşimlerin ve kültürel alışverişin, ekonomik gelişmelerdeki kritik rolüne dikkat çekerek, kapitalizmin kökenlerine dair daha bütüncül ve kapsayıcı bir anlayış geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bakış açısı, hem tarihe hem de modern ekonomi teorilerine yönelik yeni yorum ve değerlendirmelere zemin hazırlamaktadır.

MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

YAYINLARIMIZ

Seyit Nizam Mah. Mevlana Cad. No: 77 K:8 Zeytinburnu / İSTANBUL

Tel. : 0212 510 11 25

maruf@marufvakfi.org / www.marufvakfi.org

marufvakfi.org f | t marufvakfi

marufvakfi.org f | t marufvakfi

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

Seyit Nizam Mh. Mevlana Cd. No: 77 Kat: 8 Zeytinburnu - İstanbul
Telefon: +90 212 510 11 25 • E-mail: maruf@marufvakfi.org